گیانی نہال سنگھ عفیف۔ ایم اے

چہ زحمتے مت گزارہ دریں ستیزِ جہاں
چہ مشکلے است کنارہ ز چشمِ تیزِ جہاں
ہزار بار جہیدم بہ میل و پرہیزم
پناہ من بہ رب از رودِ سیلخیزِ جہاں
عفیف

تنسیب

بنام آں کہ او نامی نہ دارد
بہر نامیکہ خواہی سر بر آرد
"شیخ سعدیؒ"

برائے آشتیِ بین المللی

طبع اوّل یکہزار

ہدیہ چہار روپیہ

تعارفِ ناظم و ترجمان

مذہب من حق پرستی حق روی | روزگارم بر دوکانِ معنوی
می فروشم من مدامًا جنس و مال | از غزل بیت و رباعی مثنوی
ساکنِ گیتی کہ من ہستم از اں | قومم انسانی مِلّت انسانوی
می خرم من عزم و عزّت احترام | چند روزہ آں نشانِ دنیوی
تاجرے ام بے بضاعت ہوشیار | جسمِ من لاغر دماغِ من قوی
زینتِ اسبابِ من بینی اگر | من می آرایم سخن ہا پہلوی
رنگ ہائے گوناگون مالِ من | می پسندی گر بہ گوشت بشنوی
می کنم تملیکِ مالِ خود بتو | نزدِ من شاگرد گر تو می شوی
بعدِ تقسیمِ وطن ایں مسکنم | مردمم گویند عفیفِ دہلوی
مولدم بنّوں ز بنگش آں طرف | سال یک کم نوزدہ صد عیسوی
آں تخلص بخششِ اخوندِ من ؒ | از جنابِ غوث علیؒ مولوی
چوں بہ کابل بودہ ام نوزدہ سال | طفلے تقلیدم نمودہ ثانوی
در کتابے ناگہاں دیدم کہ بود | یک عفیفِ پاستانی مستوی

حق نگاہدارد ز بلیاتم عفیف
از رہِ صاحب نگردم من غوی

دعا

یارب مرا تو چاکر اہل صفا بساز
چشم مرا تو چشمهٔ آب حیا بساز
دست مرا تو قوت جود و سخا ببخش
قلب مرا تو منبع مهر و وفا بساز

عفیف

یاد آید زمانهٔ طفلی - تنگ دو خود سرانهٔ طفلی
پیر گشتم دلم هنوز ولی هست برآستانهٔ طفلی
من غریبم درین سرائی فنا - اجنبی ام وطنم ملک بقا
راه و رسم جهان نمی دانم - دستگیرا بگیر دست مرا
تا بصیرم به ناروا و روا - هم ندارم ز آشنا و نوا
هم ندانم ز راه و چاه جهان - ربنا راه مستقیم نما

نهار سنگه عفیف، ۲۳ اکتوبر ۱۹۶۳ء

رسم خط عفیف

بنامِ ایزدِ توانا و مهربان

ستایشِ یزدانِ مهربان و توانا که جهان و جهانیان را آفریده و چمنِ گیتی را به گلهای گوناگونِ آفریدگان آراسته و دلهای بندگانِ روی زمین را به زیورِ دانش و بینش پیراسته تا آنها از دانشِ خداداد کار گرفته در تمیزِ نیک و بد و در شناختِ راست و ناراست بکوشند و در یگانگت و یک جهتی باهمی کوشان بوده اخوتِ حضرتِ انسان و پدریتِ آفرینندۀ پروردگار را روی کار آرند۔ و آشتی و صلح را باعث گشته موجبِ امنیتِ جهان گردند

ایزدِ توانا بندگانِ خود را زیرِ یک شامیانۀ نیلگون در یک سراپردۀ گیتی جای داده به مساواتِ داد و دهش و انعامِ ماشینِ بدنی از بخششِ بی پایانِ خود سرفراز داشته رحمتِ خود را عیان ساخته است ۔

از همه بیشتر سازگارِ بندگانِ عالم به تقاضئِ وقت راهنمایانِ راهِ مستقیم را در هر ملک و ملت فرستاده بندگانِ خود را از گمرهی و دوری از رب العالمین نگاهداشته است تا نباید آنها از روشنی دور گشته سرگردانِ کفر و تاریکی گردند۔ از خطراتِ ارتداد و ارتیاب بتوسطِ اربابِ صفوه خبردار ساخته تا به ربوبیت پیوند بوده استراحتِ دائمی را حاصل نمایند۔ پس هرچه لازم است ظاهر و آشکارا است .

عفیف

آغازِ کتاب

سبب ترجمہ

اصحابِ باسوادِ زمانہ در وسعتِ علوم والسنۂ ملل جہان و در تبادلۂ ادب و فرہنگ باہمی کوشش بے انتہا دارند، تا امکانِ مجادلہ و مناقشہ را کم کردہ شود و بہ آشتی و صلحِ ملل افزودہ ترقیِ علوم متداولہ را جاری و امنیتِ جہان را برقرار داشتہ از ناچاقی ہا و جنگ و جدل اجتناب ورزیدہ شود۔

پس برائے تکمیلِ مقاصدِ بالا باید، ما مردمانِ ملل جہان از حالات و سکناتِ یکدیگر و از مدنیت و فرہنگِ باستانیِ باہمی واقف بگردیم و آں نہ محض از آزادیِ آمد ورفت و ویزہ ہائے پاسپورٹ سرانجام گردد، بلکہ برخِ بزرگِ آں بہ تراجمِ کتبِ عقائدِ دینی و ترقیاتِ کسب و فنونِ دنیویِ از زبانِ یک ملت بہ زبانہائے

مُناجات

یا خداوندِ زمین و یا خدائے آسمان
یا رحیم و یا کریم و یا محی یا مهربان

خالق و مالک حفیظ و رازق و ناصر توئی
بستهٔ ربق توربی هر مکین و هر مکان

فرش تا عرشِ برین و مور تا فیلِ عرین
هم سگانِ کوچه گرد و هم ملوکِ شادمان

یا رب الارباب جویند از تو یاری خاص و عام
از گدایانِ فروتن تا شهانِ کامران

در اطاعتِ تو ربی در رضائے تو مدام
باد جاری در فضا و آب در جوئی روان

نور گیرد مهر از تو ماه را روشن کند
از تو خورشید ست قائم کرہ ہا گردش روان

باغ را بارانِ باذل می دہد بار و بہار
بخت بازرگان یابد باز یابد باغبان

عاقل و عابد و عادل عالم و عالی عمل
فاطر و فاجر و فاسد فاسق و فاحش بیان

گبر و ترسا و نصاری ہندو و مسلم و غیر
می بخواہند روزیٔ خود از تو لے روزی رسان

از درِ دربارِ تو خواہد عفیفِ بے نوا
دار با امین مرا از دشمنان و بدگمان

لے بہ کس محتاج باشم روزیٔ وافر بدہ
ہم عنایت کن خدایا خامۂ گوہر فشان

فردوسی، مولانا رومی عطّار و جامی بر زبان ہندیان بارھا در روزے نوازیدہ می شدہ اند۔ زمینۂ عقب شعر و شاعری تا اندوقا صنائع و بدائع از فارسی بودہ و لے ترنّم و طرزِ نواختن از ہندی بودہ است۔

تراجم الف لیلہ و کتبِ فارسی در زبان ہائے ہند بہسر جاوید می شود۔

باوجودِ ترقیاتِ علوم و فنون، جغرافیہ، طبعات و السنہ ما ہنوز از یک دگر ناآشنا ماندہ ایم، سبب آنکہ نفوسِ گیتی تیز تر بہ افزائش بودہ و ما بہ فکر و اندیشۂ قوتِ لایموت و ضروریاتِ زندگی سرگردانیم و در ردّ و ترددِ بے انداز در آمدہ باچشمان وازِ خود مثلِ کوران شب و روز پریشانیم۔ فرصتے نداریم کہ قدرے بہ ایستیم و بہ بینیم۔

با این ہمہ ما باید از فرائضِ منصبیِ خود غافل نہ باشیم و در بے خبری مثلِ دو دام زندگی نہ کنیم۔ بلکہ تا بتوانیم در آشتیِ ملل کوشاں بودہ بہ حبِّ ملل بہ مقاصدِ انسانی برسیم۔

یک مترجمِ قابل در نکتہ وزاویۂ افکارِ دو ملت رشتۂ ارتباط و اختلاط بودہ وظیفۂ اہم ترینے را سرانجام می دہد۔ بنا بریں خدماتِ بین المللی را بجا آوردہ بہ ترویج و تبلیغِ تہذیب

مختلف ترجمه کرده بسر رسانده می شود نیز تراجم حالاتِ دُور تر به گوش شیریں تر آید که آوازِ دُہل از دُور خوشتر نماید از ہمه بالا تر چوں ما از وظائف و عقائدِ دیگران علیم و فہیم بگردیم احترام زیاد دراں مردم حاصل می داریم و چوں عقائدِ دیگراں را قریبِ عقائدِ خودی بینیم باطلات و نافہمی ہا را از بین برداشته، یگانگت و یک جہتی را خواہند می گردیم و از تنگیٔ خیال گزشته از خودی و تجبّر می رہیم۔ و اصلِ مدّعائے فرضِ منصبیٔ انسانی را که عبارت از آنس باشد در وجودِ خودی رُبائیم۔ انسان باید انیسِ جنس خود باشد شکی نیست که حُبّ الوطنی یک وصفِ بلند و رفیع است ولے حُبِّ بین الملکی بلندترین وارفع است۔

ایران و ہندوستانِ پاکستان به تبادلۂ علوم و فنون، فقه، دلائل، عقائدِ دینی تبادله می نموده اند چنانچه علومِ ریاضی و نجوم و ہندسه از ہند به ایران برده شده و نوشته ہائے ژند و پاژند را ہندیان مطالعه می نموده اند۔ تراجمِ پنج تنتر را بفارسی بنامِ کلیله و دمنه نموده در سائرِ ممالکِ فارسی زبان نشر کرده شد۔

پس ان تر اشعارِ فارسی از شعرائے ایران به سائرِ ادبِ ہند سرشاری نموده موجبِ تقلید شدند شیخ سعدی، حافظ،

تعارف اصل شاہکار سکھمنی صاحب

گوہرِ راحت ترجمۂ منظوم بیست کہ از سکھ منی صاحب شاہکارِ گورو بابا ارجن دیو کردہ شدہ۔ سکھ منی نغمۂ استراحت القلوب و گنجِ بے پایانِ عرفان است و آں سرود بہ لحنِ دلکش در جماعت سرائیدہ می شود و وجد را طاری کند ایں شاہکار۔ برکنارِ یک کولاب بے تعمقے کہ فی الحال بہ شکل یک حوضِ پختہ سنگِ مرمری با تعمیرِ قشنگے موجود است در یک بیشۂ کثیف و درختزارِ خاموش بیرونِ رامداسپورہ کہ فی الحال بہ شہرِ بزرگِ امرت سر معروف است۔ در سنہ ۱۶۰۲ء موزوں کردہ شد

ایں بیشۂ خاموشِ سرسبز در سمت جنوب شہر جائے بودہ کہ بداں جانبِ شہر عبور و مرورِ شہریان نہ بود۔

دریں گنجِ انزوا زیرِ درختِ بیرے کہ تا حال موجود است وظیفۂ نغمۂ توحید موزوں کردہ شد و آں مشتمل بر بیست و چہار ہشت بندی می باشد۔ ہر ہشت بند یک شلوک (مثلِ رباعی یک رنیم خورد بہ تکمیلِ مقاصد) بر سر دارد کہ شرح آں با ہشت بندِ آئندہ وضاحت دادہ شدہ۔ ہر بند از دہ مصرع بہ وزنِ چوپائی (کہ نزدیکِ وزنِ مثنوی است) مرقوم گردیدہ۔

دراں روزہا وزیر خاں برجوکی منصبِ وزارتِ لاہور بود کہ شغف و اخلاصِ زیاد برائے گورو بابا ارجن دیو داشت۔

وتادیبِ باہمی ممد می گردد۔ مترجم کتبِ ماضی را که
از چشمانِ حال در پردۂ ماضی روپوش گشته می روند
به لباسِ زبانِ جدیدِ حال ملبوس ساخته ماضی را بحال
می پیوندد (اسرارِ ماضی هرچند کهنه تر باشند به گوشِ
خوش تر آیند و از آنها استفادۂ پژوهش می توان گرفته
شد) او تفریقِ تأمل و اندیشۂ دو ملت را از بین
برداشته موجبِ موالفت و موانست می گردد۔

نیز بدین عمل خزینۂ السنۂ مللِ معمورِ لغاتِ جدید ترین
گشته و لغاتِ مشترکۂ بین المللی فروغ یافته بنیادِ فهم و فراستِ
باہمی برائے اولادہائے استقبال می توان نهاده شد
از حدودِ امکان بیرون نیست که روزے مطالبِ مردمانِ
دور دراز را در ہر جائے کما حقہٗ فهمیده شود بلکه می توان
اساسِ یک زبانِ مشترکۂ جهان نهاده شد۔

ترجمه کاری یک راه دشوار است خصوصاً ترجمۂ منظوم
خیلے دشوار گذار۔ اکثر تراجمِ منظوم را ترجمۂ آزاد گفته شده
ولے ترجمه و آزادیِ کلمات متضاد اند۔ خودم به پابندیِ مقاصد
والفاظ در ترجمه کوشیده ام خوبی و بدیِ آن را به صاحبانِ باتمیز
و با سواد می گذارم۔

عقیف

عرضِ حال

(مشکلاتِ ترجمہ)

در ترجمۂ منظوم پیچیدگی ہا وافر سدِ راہ می کردند، مترجم از وزن و ردیف یکطرف و از محاورۂ زبان دیگر طرف بہ صد مجبوری ہا دوچار می گردد۔ اکثر ترجمۂ یک مصرعِ اصل بہ مصرعِ زبانِ ترجمہ نمی گنجد، مترجم لاچار بہ ایزادیِ لفظے یا بہ گذاشتنِ دیگرے۔ مجبور می شود

بعض مترجمان ترجمۂ خود را ترجمۂ آزادی نامند و زاں می توانند آزادانہ خیالِ خود را داخل نمایند یا کلامِ خود را بنامِ کلام صحیفۂ مستند فروغ دادہ تا مردم رسانند بعضے بدیں حیلہ پول فراہم می آورند۔

دائرہ مفہوم الفاظ مد اگانہ است۔ یک لفظ بدو گاہے دو لفظ بہ یکی دا گردد۔ ترجمہ محاوراتِ اکثر از قیدِ الفاظ بیروں می جہد و تعلق بہ مقاصد دارد۔ دوریِ فاصلہ اکثر در معنی الفاظ مشترکہ فرقے می آورد۔ لفظ غریب بہ ایران بہ معنیِ مسافر و بہ ہند نادار، ہمچناں بے بہا بہ ایران۔ رائیگاں و بہ ہند بہ معنیِ بے نظیر و بیش بہا می آید

در فہمیدنِ ترجمہ چیزے از زمینۂ عقب و علمِ اصلِ شاہکار ہم لازم است بہ معاونتِ ایزدی ما فوق گشتہ اینک ترجمۂ خود را نزدِ صاحبانِ باسواد و باتمیز می گذارم۔ من ہیچ دعویٰ نہ دارم کہ ترجمہ بہ کمال رسیدہ ہر تجویزیکہ بہ بہتریِ ترجمہ حاصل گردد بہ احسانمندیِ تمام خواہم در نسخہ دیگر چاپ آمدہ ایزاد کردہ خواہد شد و من اللہ توفیق

آوردہ اند کہ او ہر سحر پیش از تناولِ چاشت این مثنوی را گوش
می کرد نیز حضرتِ میاں میر کہ سنگِ بنیادِ معبدِ امرت سر از دست
مبارکِ آں عارفِ با خدا نہادہ شدہ ہم این را گوش می کرد۔
این نغمہ بہ موزونیت وروانی و تلفیقِ الفاظ چناں وجد
آور و تصوّر رُبا است کہ چوں بہ لحن و نغمہ سرائی ردیف خوانی بوقت
علی الصّباح بعد از نیم شب در جمع سرائیدہ می شود آنہا را کہ از زبان
آشنا باشد محوِ حال نمودہ وگم وصُم ساختہ لُطفِ اصلِ یکسوئی
وحدانیت را می بخشد۔ وآں تعلق بہ شنیدن دارد در تحتِ
الفاظ نمی آید۔
سائرِ کلام گورو بابا ارجن دیو برنگِ وحدانیت رزیدہ ہمہ تن
پُر عرفان و رُوحانیت است۔ خودم آں را مصرع بہ مصرع بہ پابندی
الفاظ و مقاصد ترجمہ منظوم کردہ ام۔ ترجمہ تا چہ حدِّ قریبِ اصل
شدہ فیصل آں را بہ صاحبانِ باتمیز و باتمکینِ با اسواد می گزارم
کہ واقف محاورۂ ہر دو زبانِ فوق باشند و در اصلِ شاہکار
رسائی دارند۔
اگر فارسی دانانِ کُرۂ زمین از مثنوی ہذا حظّے بردارند عوضِ
وافر شمردہ شود و خوشنودی بخشد۔ باید دراں حال برائے بندہ
کہ محض ترجمانم یک دُعائے خیر و بہ واجدِ اصلِ شاہکار را خلاصے اظہار
نمایند۔ والسلام!
عفیف

کہ قریب نیم آں از تصنیف اواست تالیف او نیز بہ برکت دعائے
فوق کلام مستدام گورو ارجن دیو دارائے روانی فوق العادہ
وشیرینی و کشش بے اندازمی باشد۔

ازاں جملہ سکو منی صاحب کلام جادو اثر مشتمل بر
بیست وچہار ہشت بند کہ ہر بندِ آں پنج بیست است بوزنِ مثنوی
وظیفۂ تہجد یک نغمۂ روح کشا و تصور ربائیست۔

بابا ارجن دیو درعین کودکی مائل بہ سخن سنجی و عروض
خوانی بود در نوخیزی بابا گورو بابا رامداس ارجن دیو
را کہ پسرِ خرد او بود بہ لاہور برائے خدمت الناس و با
زدگان وبائے ہیضہ فرستاد وامتحاناً فرمود کہ تاخواستہ نہ شود
پس نہ گردد۔

بعد از چند ایام چوں کشش دربارِ نانکی از برداشت
گذشت ارجن دیوِ نوخیز نامہ ہائے منظومِ مختصر یکی بعد
دیگرے بخدمتِ قبلہ فرستاد۔ نامہ برنا آشنا بود وخطِ نخستین را
را برائے برادرِ بابا ارجن داد کہ بہ خلیفہ نہ رسید۔

ترجمۂ منظوم آں دو قطعہ ایں چنیں است۔

سوانحِ مختصر گورو بابا ارجن دیو

گورو بابا ارجن دیو خلیفۂ گورو بابا نانک فرزندِ ارجمندِ گورو بابا رامداس و نبیرۂ گورو بابا امرداس بود کہ در قریۂ گویندوال کہ برکنارِ رودِ بیاہ آباد است۔ در سال ۱۵۶۳ء میلادی متولد شد۔

بابا ارجن دیو در کودکی نجیلے دراک و ہوشناک بود۔ باری در خوردسالی بہ زانو خزیدہ او بہ مسندِ مانکی بالا شدہ در آغوشش بابا کلان خود نشست و یکسوئی بابا را برہم ساخت۔ ناگہاں چشم واز کردہ فرمودند "نبیرۂ دراک سفینۂ کلامِ پاک" چنانچہ بداں دعا گورو ارجن دیو وقتِ خلافتِ خود شاعرِ دینیٔ بزرگ شہرت یافت و گورو گرنتھ صاحب کتابِ مقدسِ سکھ ہاکہ بر ۱۴۳۰ صفحات کلاں مشتمل است کلامِ گوروانِ پیشیں راہم آوردہ و کلامِ خودش دراں اضافہ کردہ

بابا ارجن دیو بعد از چندیں نامۂ سوم را با نمرۂ سہ بہ سُرخیٔ نامہ مذکور فرستاد۔ برید را ہدایت شد کہ نامۂ مذکور را بہ دستِ خودِ صاحب بدہد

ترجمۂ منظوم ایں چنیں است

قطعہ

گر نمی دیدم جہاں تاریک بود
کے شود دیدارِ تاں اے یارِ من
شب نمی گزرد نہ خوابم می برد
تا نہ بینم آں بلند دربارِ من
من تبو قربان و جاں بر تو نثار
در ہماں دربارِ تو اے یارِ من

چوں ایں رقعہ رسید و نمرۂ سہ بہ پیشانیٔ آں دیدہ شد۔ نامہ ہائے پیشیں ہم برآوردہ شد و آدمے فرستادہ ارجن دیو را بحضورِ خود خواستند و بہ حضورِ جمع امر شد کہ بندِ چہارم فی البدیع گفتہ شود تا ریتم بہ تکمیل رسد بابا ارجن فی الفور فرمود

دل طلب دارد زدیدارِ گورد
می طپید چوں چترکے او دم بدم
تشنگی افزوں نگیرد دل قرار
تا نہ دیدارت شود اے قبلہ ام
من بتو قربان و جاں بر تو نثار
بر چناں قبلۂ خود قرباں شوم

تامۂ دوئم :۔

دیر گشتہ چوں شدہ دیدارِ تاں
اے شیریں گفت و شیریں رخسارِ من
مرحبا آں جائیکہ تو بودہ ای
یارِ جاں یارِ رواں مختارِ من
من بتو قربان و جاں بر تو نثار
من فدائے قبلۂ غم خوارِ من

نامہ ہائے بالا بہ دستِ پرتھی چند برادرِ کلانِ ارجن دیو اُوفتادند و چوں اکثر میانِ برادراں محبت و جنگ ہر دو وجود دارند نامہ ہا بہ قبلہ نرسیدہ جواب نہ آمد۔

گورو بابا ارجن دیو خدمت الناس را شیوۂ خود ساختہ بود بارے جماعتے از مردم کابل بہ زیارت گورو آمدند و چوں قافلہ بہ نواحیٔ امرتسر رسید۔ بیرونِ شہر بہ مقام ٹاہلی صاحب توقف کردہ شد۔ گورو ارجن دیو بر سرِ خود تشت حلوۂ خوردنی را برائے شاں برد و از شام تا نیم شب بہ برجستگیٔ تمام در خدمتِ شاں حاضر بود و بیش از علی الصباح برآمد۔ چوں چاشت افرادِ جماعت بہ خدمتِ گورو حاضر شدند، حیراں ماندند کہ بر مسندِ پیری آنکس جلوہ گر بود کہ شب در خدمتِ شاں ہیچ دقیقہ فرو نہ گذاشتہ بود

گورو بابا برائے تبلیغِ کیش بیش از خلفائے پیشیں دورہ ہائے پنجاب و بیروں نمودہ مردم عوام را از توہمات و ذاتیات رہانده و از قعرِ غفلت از صداوند کشیدہ بہ مریدیٔ کیشِ نانکی درآورد۔

چوں شاہ اکبر در دربار بابا امرداس بہ گوئند وال رفتہ بود بہ لنگرِ عوام تناول فرمودہ اراضیٔ وافر را برائے لنگر پیش کش نمودہ بود گورو رامداس بہ نوخیزی بہ مکالمہ و مخابرہ دل شہنشاہ را محظوظ داشتہ بود۔ ہماں بود کہ چوں صاحبانِ غرض

بخت شد بیدار دیدارت شده
یافتم گویا خدا در جانِ من ؛
یا خداوند خادمم داری مدام
جاکرم از تو بدیں چشمانِ من ؛
من بتو قربان و جان بر تو نثار
جاکرم از آں چشم مستانِ من

بداں صفاتِ حمیده، اخلاق ستوده و فکرِ سنجیده بود که گورو بابا ارجن دیو بر مسندِ پیری نشانده شد و بابا رامداس خلیفۂ چہارم به گوئندوال مراجعت نموده بحق واصل گشت.

گورو بابا زاں بعد ہمه تن در کارِ تبلیغ و رفاهِ عام مشغول گشت. فصاحت و بلاغت گورو بابا ارجن دیو و روانیِ کلامِ او مردمِ دور دراز را گرد او فراہم آورد و فراہمیِ مریدانِ خلوص باعثِ تاسیس شہر ہائے نو مثل امرتسر، ترن تارن، کرتارپور و معبد ہائے بلند و قشنگ را گشت

84.97
۳
۷-۹۶

واز اطراف وجوانب گولان وگول پریشاں بہ او رجوع آوردہ اعتقادِ تمام بہ او اظہار می کردند۔ واز سہ چہار پشت ایں دکان را گرم می داشتند۔ پس در جرمِ توقیر تا یکہ شاہزادہ خسرو گورو بابا را بخانۂ چندو نام کاردار حبس کردہ شد وستم ہائے بے اندازو بے پایان بہ او روا داشتہ شد۔ در دیگِ آبِ جوش نشاندند۔ برتابۂ آہن کہ زیرآں آتش می شد گذاشتند و ریگِ گرم را بر بدنِ برہنۂ او انداختند و چوں بدنِ پُر آبلۂ او از برداشت بماند در رودِ راوی انداختند کہ از انجا پس نہ برآمد ــــ منشی سوہن لعل مؤرخ در عمدۃ التواریخ رقمطراز است" بعد از ظہورِ چند مقدمات تا ملائمِ ذاتِ عالی را در بحرِ راوی انداختند۔ قلم از تحریرِ آں خون فشاں۔ دِل بریاں، دیدہ گریاں وجان حیراں می باشد۔ وآں بہ سی ایم مئی ۱۶۰۶ء میلادی بہ وقوع پیوست وایں بود انجامِ کسیکہ تمام حیاتِ خود را محض بہ خیرِ عوام، خدمت الناس وخدا پرستی بسر بردہ بود و بہ ہیچ سیاستِ دولت مداخلت نہ نمودہ بود وآں از کجی فراخدلی و بخشش بدیں حال انجام یافت امرِ شاہی ہم در اں خصوص در تورکِ جہانگیری موجود است" امر کردم تا اورا حاضر ساختند مساکین ومنازل وفرزندانِ او را بہ مرتضیٰ خاں عنایت نمودم واسباب واموالِ ورا بہ قیدِ ضبط آوردہ فرمودم کہ او را بہ سیاست و یاسہ رسانند"

غیبتِ فراہمیٔ کتاب گرنتھ صاحب را بگوشِ او رسانده شاکی شده بودند. شہنشاہ یک ورقِ گرنتھ صاحب را شنیده محظوظ گشت

مردمانِ صاحبِ غرض۔ متعصبانِ کوتاه اندیش وکوتاه نظر به نزدِ شاهِ جهانگیر پیش از تخت نشینیٔ او تا حدِ زیاد آب را خیره کرده بودند و آں شاهِ نیرو مندِ نا آشنائے حقیقتِ مسندِ نانکی، در مغالطه مانده شده بود۔ چنانچه به شکائتیکه گورو بابا ارجن دیو خسرو پسر شاه را وقتِ فرارش شبانه جائے داده دعا فرموده وقشقه زده است شاهِ جہانگیر برانگیخته گشت (وقشقه درکیشِ نانکی رواج ندارد)

بدیں را پورِ غلط گورو بابا ارجن دیو بر حبسِ بے جائے چندے کار دارکه عنادِ شخصی هم داشت جاں به حق سپرد. چنانچه بعد ازیں مرگِ بے گناہی که در ۱۶۰۶ء میلادی به وقوع پیوست شاهِ جہانگیر در توزک خود به قلم خود نوشته "در گوبند وال که برکنارِ رود بیاه است شخصے ارجن نام که در لباسِ پیری وشیخی بود بسیار از ساده لوحانِ اہلِ ہنود را بلکه نادانان وسفیہانِ اسلام را مقید اطوار و اوضاعِ خود ساخته کوسِ پیری وولایت را بلند آوازه گردانیده بود و اورا گورو می گفتند

چندہم بہ گورو کہ خلاف صنم پرستی جو شخصی کامل بود خیر می داشت و از طرف خود در زجر و توبیخ گورو خیلے ستم ہم اضافہ کرد. ازیں ازآں ظاہر است کہ چوں سالہا بعد گورو بابا ہر کرشن پسر گورو بابا ارجن دیو و شاہ جہانگیر بہم شناسائی پیدا کردند. گورو بابا ہمرکاب بادشاہ بارہا بہ سیر و تفریح کاشمیر رفت. بادشاہ را از بے گناہیِ پدرش آگاہی حاصل شد. شاہ جہانگیر چندو را در قصاص بہ مریدانِ گورو سپرد۔ چہ خوب می بود کہ مریدانِ گورو در انتقام گیری از گزشت کار می گرفتند۔ شہادتِ گورو بابا بے نظیر ترین می باشد

شخصیت

گورو بابا در ہمہ آں تعدی و تعذیب یک کلمۂ نا ملائم را ہم بہ زبان نہ آورد و چوں پیر میاں میر کہ شغفِ بے انداز ہمراہ گورو بابا داشت حاضر شدہ تجویز نمود کہ او نزدِ بادشاہ رفتہ حقیقت را واضح خواہد ساخت و کوششِ آزادی را خواہد نمود۔ گورو بابا شکوہ و شکایت را بہ زبان نہ آوردہ بہ تحمل تمام گفت "از ایں قدر صبر بر رضائے حق بہتر است۔ و فرمود "تیرا بھانا میٹھا لاگے نام پدارتھ نانک مانگے"

ترجمہ
چہ شیریں از تو خدا وند ارضا۔ دولتِ نامت کنی بر من عطا

حقیقتاً گورو بابا ارجن دیو طائفۂ سکھ ہا را منتظم نمودہ۔ مرکزِ دینی۔ کتاب۔ طرزِ پرستشِ خصوصی و نشان جداگانہ برائے شان بخشیدہ ایشاں را بہ یک تارِ سفتہ قومِ متحد ساختہ است

منقبتِ گورو بابا ارجن دیو

یا گورو ارجن فدائے واحدِ پروردگار
پاک طینت پاک باز و پارسا پرہیزگار

سرورِ روشن ضمیراں سرورِ اہلِ صفا
ہمنشینِ با خدایاں ہمنوائے اصفیا

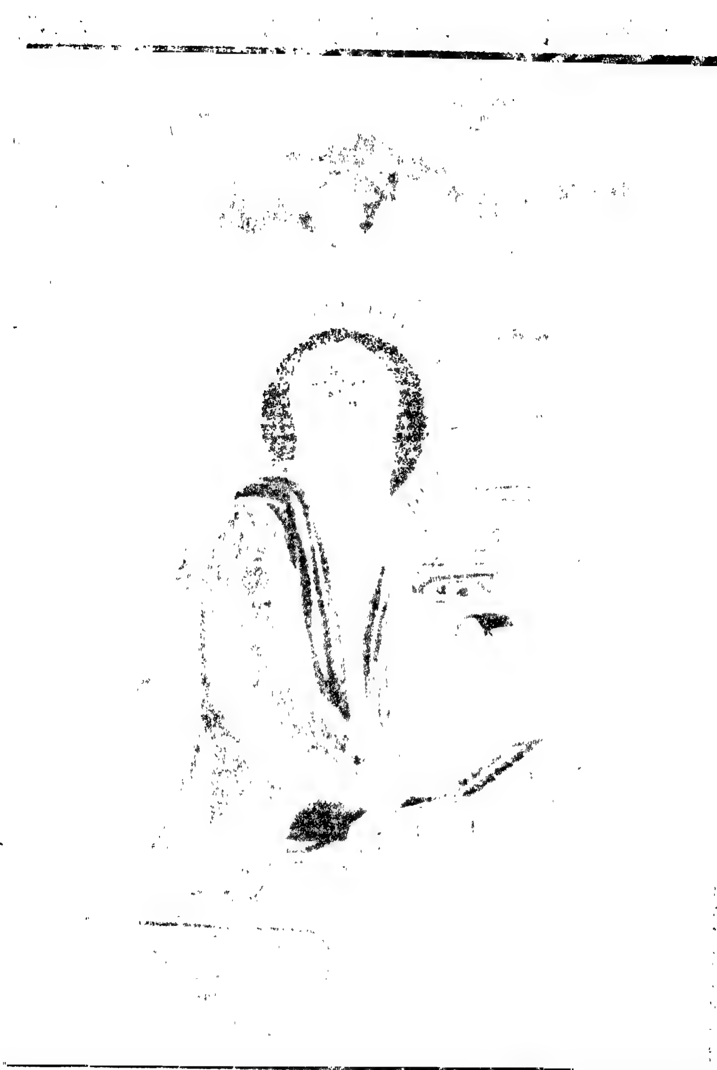
ہمجوارِ عارفاں و زاہداں را ہمزباں
ہمقرینِ ارجمنداں راشداں را ہمقراں

پاک روئے و پاک زاد و پاکدامن پاکرائے
بے نوائے سیرچشم و باشعورِ بے خطا

راست گوئے حق پرست و مخلص و اخلاص مند
در دلِ تو اعتنائے ہر مریضِ دردمند

در دلِ تو احترامِ مرسلینِ ماعنیٰ
بے خدائے پاک از کس ہم نہ کردی اقتضا

ناشرِ حق ناسکِ واحد فدائے کردگار
ہر نفس ذاکر و شاکر بر درِ پروردگار

حضرت گورو بابا ارجن دیو. در بیشهٔ رام سر به گوشهٔ عزلت مصروف به موزون کردن سکهمنی صاحب

تحمیدِ شکّہ منی صاحب

دلِ مرشد کہ چو مائل بسوئے یار شُدہ
چوں بہ تحمید و ثنا کلکِ گوہر بار شُدہ
خامۂ خار کہ چوں کاشفِ اسرار شُدہ
چوں زباں شاغلِ اذکارِ کردگار شُدہ
عالم از فضلِ خُدا جائے پُرانوار شُدہ

شُد بنا نغمۂ عرفانِ حق بساز و سرود
اِنکشافات شُدہ ذاتِ خُدا را بنمود
وَجد آورد بہ مردان و خدا را بہ درود
گشت پیوندِ خُداوند زاں ہر قلب کشود
بر ہمہ عارفانِ حق ہم حقیقت بکشود

شُد منوّر بہ مناجات چو دِلہائے فہیم
سر نہادہ بہ سماجت ہمہ مردانِ رحیم
بس بہ بخشید خداوند ہمہ ناز و نعیم
نوش پوشش و نفقہ و آب و بادِ شمیم
شُد ہمہ لطف و فراغت عطا از ذاتِ کریم

یا ولی یا برگزیدۂ خُدا یا مُطہّر
محوِ حیرت محوِ وحدت محوِ حُسنِ باخبر

یا رفیقِ ناحلانِ بے نوائے بے وقار
ہم عنانِ حق پرستانِ مواحد حق گزار

ہم جلیسِ ازکیا وہم صدائے اولیاء
ہم نَفَس از صابران وہم قدم از باحیا

یا ولی اللہ طہیرے یا منیف ویا منیب
ہم سرِ صاحبدلاں وہم دلِ طِیب ونقیب

شُخن پروازِ علیم وسُخن سنجِ لاجواب
بے رِیا بے ریب وریو با خُدائے با کتاب

ماویٔ اہلِ خُدا وملتجائے اشقیاء
مُخلصان ودوستانت صُوفیانِ باخدا

یا نوازندۂ ناداں برمچندۂ گدا
یک نگاہِ جاں فزا کُن درعفیفِ بے نوا

گوہر راحت

یعنی

سکھ منی صاحب

کلام مستکرم گورد بابا ارجن دیوکہ باعثِ استراحت القلوب

پریشان می شود

چیست این نغمۂ عرفان فقط آبِ حیات
وقتِ تہجد کہ بخوانند حمدِ ذات و صفات
نور پاشد بہ جہاں ہم برباند ظلمات
دلِ بہ یک نقطہ بیاید زہمہ سمت و سمات
پس بہ جادۂ مستقیم شود آتِ حیات
شاد باش اے دلِ پُر نور اے پیوندِ خدا
از طفیلت بہ شناسیم ذاتِ فضل و عطا
نغمۂ حق بنمودہ ز رہِ حق و رضاء
پس بہ بخشید خداوند ہمہ بخت و بہاء
یک خدا را می پرستیم توئے ارض و سماء
چہ روانی را بیاورد دراں کلکِ شریف
چہ بہ پرواز برفتہ دراں آں ذاتِ منیف
ہم چہ جدّت بہ آوردہ درونِ لشنِ لطیف
ہم چہ جذبے را نمودہ بہ لحن طرزِ ظریف
صبر و تسکین بیامد بہ جان و قلبِ حقیف

گوہرِ راحت

شلوک۔ آدگورَے نمہ۔ جُگادگورَے نمہ

ست گورَے نمہ۔ سری گوردیوَے نمہ

ترجمۂ منظوم۔ از ازل قائم خُدا را بندگی

کردگارِ ابتدا را بندگی

پیر مُرشد را کُنم ہم من سلام

پیرِ پیرانِ خُدا را بندگی

آگہی عا لفظ گوریا گورو بمعنیٔ اخوند۔ پیر و مرشد و خداوند توانا مستعمل است مثلِ لفظِ خداوند کہ برائے مالکِ مجازی و حقیقی می آید۔

(۱) نیست تغیر بذاتت اے صمد

درازل بودی و باشی تا ابد

(۲) بندگی کن بندگی اے خوش خصال

خاص از بہرِ خدائے ذوالجلال

تا توانی کوشش اندر بندگی

بندگی آمد لباسِ زندگی

(۳) بندگی کن لیک در بندی مباش

درخیال حنظل و قندی مباش

(۴) بندگی شد مایۂ فرخندگی

تا توانی باش اندر بندگی

تو اوّلی تو آخری تو باطنی تو ظاہری

تو قاصدی تو مقصدی تو ناظری تو منظری

مترجم و ناظم
گیانی نہال سنگھ عفیف
ایم-اے

گنج نہ سجدہ اجابت ہم دراں   گنجِ عرفاں عقل ثابت ہم دواں

یادِ یزداں زہد و وِردِ مرتسم   گم شود از یادِ یزداں شرک ہم

۵ نامِ یزداں آں چناں جائے زوار   آنکہ از ارشد شود منظورِ یار

یادِ رب بر خیر باشد مشتمل   مر ثمر از یادِ یزداں ماحصل

یادِ حق آخر بہ او باشد نصیب

آنکہ او فتد بر درِ دار الحبیب

یادِ یزدانی وظیفۂ رفیع   زاں رذیلے می شود شخص وقیع

دُور باشد حرص و آز از یادِ رب   می شود پردہ فراز از یادِ رب

۶ دور دارد یادِ رب ترسِ ممات   زاں شود تکمیلِ امیدِ حیات

از کدورت پاک باشد دل ازاں   آبِ حیواں نامِ حق از دل رواں

نامِ یزداں بر زبانِ عارفاں

چاکرم از چاکرانِ آں کساں

شرح ؎۱ یادِ خدائے کریم موجب حصولِ رضائے دنیوی و قوۂ خصوصی مستجاب شدن فہیم و عقل گشتن میگردد

؎۲ کجا گردی اے زاہد بے تحاشہ ؛ درونِ خود کنی گر تو تماشہ

زراہِ حق روانست ہم در دشت ؛ نہ بخشد پائے تو بے جائے حاشہ

؎۳ مست باش از بادۂ طاعت مدام ؛ تا شوی روزِ قیامت شاد کام

؎۴ من غلامم از کیا دا صفیا ؛ آنکہ دارند یاد ہر دم از کیا

وِردِ نامِ حق کنم من دم بدم — رنج در رنجوری کنم از تن قلم

می کنم من یادِ آن پروردگار — وِردِ نامش بہ زبانِ بے شمار

در کتاب و وَرید ہر لفظِ سلیم — آمدست از حرفِ نامِ آں علیم

(۳) ذرّۂ وصفش نشیند در دِلاں — آں دِلاں را وصف کی کردہ توان

من فلائے بندۂ حق با صفات — در وصالِ کس کہ من یابم نجات

گوہر راحت فقط اسمِ خُدا

آبِ حیوانست نزدِ اصفیا

می گریزاند ز تن رنج و بلا — می رہاند از سقر نامِ خُدا

می رماند یادِ حق خوفِ ممات — می دہد از دُشمنِ جانی نجات

(۴) یادِ یزداں دافعِ ہر اضطراب — یادِ حق بیدار دارد از خواب

یادِ یزداں می دواند ترس و بیم — ہیچ ناید رنج از درد قدیم

یادِ یزداں باز نزدِ اصفیا

گنجِ اکبر ہست در شانِ خدا

حاشیہ: ۱؎ ہر کتابِ حق کہ آں اکسیر ہست — اسمِ اعظم را فقط تفسیر ہست (۳) در شکم نایند با فرمانِ حق — از تناسخ می رہند مردانِ حق ۲؎ ہم دعا آید بہ قرآنِ کریم — احدنا الصراط المستقیم (۴) نے بہ نزدِ حق پرستاں داء مزاء — دائماً بیدار باشد با خُدا در ہند شکم مادر نا دوزخ شمارند کہ جنین دراں بندیٔ محض می باشد۔

کار ساز دہر دمی یادِ خُدا[1]　　　حق پرستاں را نہ گہ رنج و عنا
راست باشد حق پرستاں را سخن　　　حق پرستی موجبِ خیر و امن
مسندِ قائم دہد یادِ خُدا　　　دل شگفتہ ہم دہد وِرد و ثنا (۹)
یادِ حق سازِ دروں آرد بکار　　　ہم بہ یادش استراحت بے شمار

لطفِ حق باشد کنند یادش کساں
می روم من در پناہِ آں چناں

یادِ حق آرد ظہورِ عابداں　　　دیدہ ہم آمد ز وِردِ بے کراں
یادِ حق سازد سخی و اطہرے　　　شہرتے یابد ز یادش احقرے
ہم زمین قائم بہ زورِ یادِ حق　　　چوں سبب ہر شئے بنا بُنیادِ حق (۱۰)
خلق شد گیتی برائے یادِ او　　　خود خدا موجود جائے یادِ او

لطف[3] و رحمت از خدا باشد اگر
حق پرستی می کند حق جو مگر

---

[1] می بود پیشِ خدا محبوب تر　　[2] فرق طاعت گر ہمی پیشِ خدا
کان بہر کارے کند بروئے نظر　　　حق دہد اندر دلست نورِ ہلا

[3] دِل منوّر می شود از بندگی
بے عبادت نیست لطفِ زندگی

یاد دارندہ غنی وار جمند　　　　یاد دارندہ بگردد فرہمند

یاد دارندہ بہ درگاہش قبول　　　　یاد دارندہ بزرگ با فضول

(۷) یاد دارندہ نہ محتاج و گدا　　　　یاد دارندہ شہٖ خلقِ خدا

یاد دارندہ نشیطے بے گماں　　　　آں کسے دارد حیاتِ جاوداں

تکلفِ حق باشد شود آراستہ

خاکِ پائے او کہ نانک خواستہ

یادِ حق دارد کند کسبِ فلاح　　　　من بدو قربان کہ باشد در صلاح

نور بر رُد از فرہمندی شود　　　　صرفِ اوقاتش بہ خرسندی شود

(۸) حق پرستانِ مظفر با ضمیر　　　　حق پرستاں را وظیرۂ طہیر

حق پرستاں اند خرسندِ رضا　　　　حق پرستاں اند نزدیکِ خدا

حق پرستاں دائماً بیدار اند

یادِ حق دائم دہد طالعِ بلند

---

۱ ہر کہ یادش کرد او منظور شد　(۳) مردِ حق را غفلتِ یادِ خدا

ہر کہ یادش کرد او دستور شد (الکاہل) دفعةً می افگند اندر بلا

۲ دردِ دل می کشاید چشم از اغیار پوشید　(۴) در بلا حاجت کنی طاعاتِ حق

کلیدِ قفلِ دل باشد نگہ بر خویش دزدید　　از برائے قرب گردی مستحق ؛

جائیکہ کس ہم نیاید کارِ تو　　نامِ حق باشد دلا یک یارِ تو
قاصدِ مرگت دمد در راہِ تو　　نامِ حق باشد فقط ہمراہِ تو
(۱) مشکلے آید بتو گر با گزند　　نامِ حق دارد ترا ہم زود بلند
بے اثر چارہ کنی گر صد ہزار　　ہر خطا بخشد فقط پروردگار

نزدِ مرشد کن دلا یادِ خدا
راحتے یابی اے نانک بے بہا

گر بہ رنج افتد گہے شاہِ جہاں　　یادِ حق بخشد بہ رنجش ہم اماں
گر در آید کس بہ صدہا بندِ پا　　رستگاری می دہد نامِ خدا
(۲) تشنگی از عیش و دولت کے رود　　سیر سازد وِردِ یزداں گر شود
بر رہش تنہا چو باشد کس رواں　　ہمرہی نامش کند راحت دہاں

دل ہمچنیں نامِ خدا دائم بخواں
رفعتے آید ز مرشد بے گماں

۱؎ باش دائم در رضائے کردگار　　نار را از لطفِ خود گلزار کرد
کوشش در خوشنودیٔ پروردگار　　۲؎ گر ز منزل گاہِ او در نار کرد
نعمت آرد غفلت و شکر انتباہ　　۳؎ ہر کہ استغفار گوید بے شمار
ضدِ نعمت کن، بدام شکرِ شاہ　　رزقِ او افزوں کند پروردگار

ہشت بندِ دوئم

شلوک ۔ دین درد دُکھ بھنجاں گھٹ گھٹ ناتھ اناتھ
سرن تمہاری آیو او نانک کے پربھ ساتھ

ترجمۂ منظوم ۔ دُور دارد درد و دائے دردمند
مالکِ ہر دل خداوندِ بلند
در پناہِ تو شُدم یا کبریا
یارِ غارم باش در راہِ گزند

آگہی ۔ در ہشت بندِ ذیل کہ بدیں قلعہ نوشتہ شدہ گورو بابا نانک شرحِ مشکل کشائی کیلئے مطلق و برتری دلنوازش و رحمتِ ربّانی را بیان دارند۔ دُوری وغفلت ازو موجبِ نزولِ رنج و بلا وطاعت و رفتار بر رضائش موجبِ راحتِ ابدی ۔ خوش بختی ونجات گویند۔

۱ رہ برہم شو زانکہ گمراہ آمدم ۳ ہرچہ آید بر سرِ تو از قضا
دولتم دہ گرچہ بےگاہ آمدم با منہ بیرون ز میدانِ رضا
۲ اگرچہ درجہاں صد یار داری ۴ نیست جز خالقِ ہر دو سرائے
چہ شد آخر بہ یک کس کار داری ذاتِ پاکِ تست بے چون وچرا
۵ مرتوئی پروردگارِ انس و جاں ۶ نیست مانندِ تو چیزے درجہاں

نامِ یزداں دستگارِ[1] اصفیا　　　دِل نشینِ برقرار از کبریا

نامِ حق باشد پناہِ خادماں　　　نامِ یزداں رستگارِ مرداں

(٣) زاہدے باشد بہ وردش روز و شب　　　حاصلِ زاہد دوائے نامِ رب

عابداں را نامِ حق گنجینہ[2] ئے　　　بخششِ یزداں ز حق اخزینہ ئے

زاہداں از جان و تن مسرورِ حق

زاں تمیزِ خوب و بد منظورِ حق

نامِ حق بر زاہداں راہِ نجات　　　سیر سازد نام از عیشِ حیات

نامِ یزداں رونقِ روئے خدیم　　　نامِ حق گاہے نہ آرد رنج و بیم

(١٦) نامِ یزداں عزتِ خدمت گذار　　　نامِ یزداں می دہد او را وقار

راحتے ہم طاعتے را منزلے　　　وِردِ نامِ حق ندارد مشکلے

فاہم نامِ حق توئے خدمت گذار

می پرستد ہر دمے او کردگار

ا؎ از کسے ہرگز نہ خواہی یاوری ؛

التجا در حضرتِ حق آوری ؛

٢؎ خانہ خالی کن دلا تا منزلِ جاناں شود

کیں ہوسناکاں دل و جاں جائے دیگر کردہ اند

عقدۂ کہ حل نہ شد از عاملے   نامِ یزداں حل کند آں در دمے
گیر آید کسش بہ مشکل چوں بسے   نامِ حق فوری رہاند آں کسے
(۳) مرگ و پیدائش شود گر بار بار   حق پرستی می دہد دار القرار
می شود شستہ نہ گر چرکِ غرور   نامِ یزداں پاک شوید لک فتور

دل چنیں نامِ خدا را یاد دار
صحبتِ درویش باشد بر قرار

راہیکہ دارد منازل بے شمار   توشۂ آں راہ نامِ کردگار
منزلش تیرہ ترین پُر غبار   مشعلِ نوریش نامِ سازگار
(۴) راہیکہ داری[۲] دراں نے آشنا   نامِ حق باشد براہت راہنما
جائیکہ پُر خوف تابِ[۳] آفتاب   بر سرت سایہ شود ربِّ سحاب

تشنگی سازد ترا اگر دلخراش
نامِ یزداں آبِ حیوانست[۴] واش

---

[۱] خوابِ نوشین از سرِ خود دور دار   [۲] چوں پریشانی بصد رنج و محن
تا رسی بر منزلِ دار القرار   نامِ حق باشد بہ تو سایہ فگن
[۳] ہم درونِ بیشہ و میدان و راغ   [۴] از تناسخ گر بخواہی تو نجات
نامِ حق باشد بہ دستِ تو چراغ   مخلصی خواہی چو از خوفِ ممات

اول و آخر نگاہدار ست او — جا ملے تا ہم نہ شد مائل بدو
نہ مخزینہ کل درونِ خدمتش — جا ملے ہرگز نہ گردد خادمش
(۳) مالکے کہ حاضر و ناظر مدام — دُور داند او را ہم بندۂ خام
آنکہ خادم را بسازد با مُراد — می فراموشد ورا سرف القوادُ

دائمًا انساں غلط کاری کند
دائمًا مالک بہ او یاری کُند

گوہرے را واگذارد بر سُفال — راستی بر کذب داند آں مثال
قائمش داند کہ باشد رفتنی — دُور داند آنچہ روز ست بودنی
(۴) کوششے دارد داں کہ می برہد — یار غارِ خویش را مُکیتے دہد
ہم ضمادِ صندلے شوید ترے — دوست دارد خاک را مثلِ خرے

ہست ایں دہشت زدہ در چاہِ تمآ
زاں کشد گر مہرباں پروردگار

(۱) افسوس در اندیشۂ صد فکر و خیال — سرمایۂ عمر شد بہ غفلت پامال
(۲) اے خانہ خراب از خدا بے خبری — در موجِ سراب از خدا بے خبری
(۳) دل چو آلودست از حرص و ہوا
کے شود مکشوف اسرارِ خدا

نامِ یزداں دولتِ خدمت گذار — خود خدا بخشد متاعِ بے شمار
بندۂ حق را پناہ محکمے، — از دمِ حق نیست او را حاکمے
۵ مردِ حق از ہر جہت قربانِ حق — از دل و جاں شاغلِ نعمانِ حق
روز و شب در وِردِ حق مردِ خدا — نیست پنہاں مردِ حق ظاہر بجا

ہر کسے را مخلصی در وِردِ ذات
ای بسا نانک بیا بندہم نجات

نیست غیرِ نامِ حق کلپِ بہشت — کام گاؤ نامِ یزداں در سرشت
ذکرِ یزداں افضل از کل قصہ ہا — نامِ مالک دُور دارد درد و داغ
۶ وصفِ یزداں دلنشینِ زاہداں — از طفیلِ حق گناہِ شاں دواں
ہمنشینِ صالحاں طالعِ بلند — زاں کساں مصروفِ حق دائم شوند

نیست چیزے نام و ش ہم در جہاں
نزدِ مرشد بخش گردد بریگاں

آگہی ۱: کلپ ۔ نامِ درختِ مفروضۂ بہشت کہ از آں ہر ثمر بہر وقت حاصل گردد۔
آگہی ۲: کام گاؤ۔ گاؤِ مفروضۂ بہشت کہ آں نہ محض شیر دہد بلکہ ہر نعمت ازو حاصل گردد۔ الفاظ بالا مستعمل عوامیت پاستانیِ ہند مثل پرندِ ہمائے ایران محض بہ مقصد کارِ ہند

آنکہ در پہلوئے تست یادِ تو نیست　با خصیمت ہم ترا محبتے ست
اے درونِ خانۂ ریگِ خام　باز ہم مستی بہ عشرت تو مدام
(۷) دائمی دانی حیاتِ بے ثبات　یاد آیدنے تراگاہے ممات
ہم عداوت شہوت و قہر و ولا　ہم دروغ و کذب و فسق و ہم دغا
بارہا با ایں ہمہ آمد قدم
دار با ایمن خدا یا کن کرم
عرض خود را مالکم بر تو کنم　جان و تن از مالِ تست یا مالکم
ما غریباں را توئی مادر پدر　از تو مارا ہست راحت و ہنر
کس ندا نداز حدودِ تو خدا　از بلنداں ہم بلند تر مالکا
(۸) در رضا دامِ تو ناز و نعم　ہر چہ خواہی می شود اے باکرم
خود خبر داری زحال اندازہم
جاکرم ربا بتو قرباں شوم

(۱) در کند کفرانِ نعمت در جہاں　در عذابِ سخت اُفتد بے گماں
(۲) ترکِ عصیاں کن کہ زہرِ قاتل است　حیف زیں معنی دلِ تو غافل است
(۳) بر تو منعم چوں بسے انعام کرد　بس ترا باید کہ از شکرش مگرد
(۴) شکر بس دارد مقامِ ارجمند　ھر چہ آں از ہمہ باشد بلند

ہست آدم زادِ کردارش زِ دام　　می دہد بر مردماں شہرت مُدام

از بیروں نماہد درونش گندگی　　صد بپوشد ظاہرست پوشدگی

٥ عشق، عرفاں، ذکر دَر ظاہر کُند　　سگ طمع[1] درجاں ہمی غپ غپ زند

آتشے در دل، بہ تن خاکسترے[2]　　سنگ در گردن سشتا در اجرے

ہر کسے دارد بدل یادِ خدا

می نہ جُنبد ہست دائم جا بجا*

از شُنیدن کور کے یابد رہے　　گیر دستش تا رسد بر منزلے

چیستاں در گوشِ کر بود ست باُ　　شُبُ بگوید می بشنود بامدادُ

٦ چوں ترانہ بر زبانِ گُنگ ہست　　صد بکوشد گفتۂ بے رنگ ہست

پا بُریدہ کے تواں رفتہ بگہ　　بے تواں رفتہ بپا لُش یک کرہ

عرضِ مسکیں در حضورِ عظمتت

موجب وارستگی ہم رحمتست

(۱) طمع را سہ حرف است و ہر سہ تہی　　ازاں طامعاں را نہ گاہے بہی

(۲) فقیران در ہند بجائے کالا بر بدن خاکستر مالیدہ ترک عیش را ظاہر می کنند اگر ہم از دل باشد دست ورنہ برعکس ۔ مصرعۂ دوئم یک طائفہ کہ صنم را با خود بگردن آویزاں دارند

نعمتی از وہ کہ بخشیدہ ترا · یک ز دادت می کنی صد نا روا

گر دہدے یک بستدہم دہ پس · چہ تواں کردی بگو مُردہ نفَس

(۱) با خُدائے کہ ندارد چارہ ے · بر ہماں ساجد شود بیچارہ ے

آیدش شیریں بدل ربّ کرم · شادماں گردد، فنا رنج و الم

ہر کرا بخشد رضائے خود خُدا

می بیابد آں کسے رخت و رخا

مایۂ بندہ زِ شاہ افزائیے · خورد و نوش و عشرت و آسائیے

چوں بگیرد برخِ مایہ پس ازاں · جاہلِ مطلق بگردد پُر فغاں

(۲) اعتبارِ خود کند ساقط بداں · اعتبارے کے کنندش پس ازاں

دولتِ حق را بہ پیشش گر نہد · امرِ یزدانی را ہم بر سر نہد

شاد گردد چار چنداز فیضِ آں

چوں شود پرودگارش مہرباں

(۱) چشم دادہ گوش بینی ہم زباں ✣ بر تو روشن کرد اسرارِ نہاں

(۲) یک قدم باشی حریمِ دوست بس ✣ چند گردی بے خبرائے بوالہوس

ہر چہ دادست پس بگیرد گر ہماں · اے دلِ ناداں چرا داری فغاں

عمرِ تو با تو امانت دادہ است · نے پئے جرم و خیانت دادہ است

ہشت بند پنجم

شلوک۔ دین ہار پربھ چھوڈ کے لاگے آن سوآئے
نانک کہو نہ سیجھئی بن ناوے پت جائے

ترجمۂ منظوم۔ آں دہندہ را بماندی اے بشر
می بگردی در غرض تو در بدر
کامراں نانک نہ گردی ہیچ راہ
آبرو ریزی بے نامش سر بسر

(۱) ایں ہشت بند گورو بابا ناصح بہ غافلانِ خدا شدہ آنہا را از فرضِ انسانیت خبرداری سازند۔ غفلت را زہرِ شہد آلود شمردہ
(۲) زہرِ شہد آلود را چوں می خوری ۔ در ہلاکت خویش را چوں می بری
خوردۂ آں چہ ہوائے نفس دوں ۔ در تدارک باش بہرا و کنوں
(۳) گر بخواہی بردرِ حق آب و تاب　　سازا ز جملہ مباہات اجتناب۔
ترکِ عصیاں کن کہ زہر قاتل است　　حیف زیں معنی دلِ تو غافل است
(۴) غافلی زیادِ اِلٰہ اے بے خبر
چند باشی بے خبر چوں گاؤ خر

گوش باطل گر بشنود غیبتے — دست باطل مال دُزدد از کسے
چشم باطل از نگاہِ بد بہ کس — لذّتے جوید زبان باطل وبس
۵ پائے باطل می رود در راہِ تاز — ہست باطل دل کہ دارد حرص و آز
جان باطل ہست بے غیرِ کساں — بینیِ باطل بہ بوید رائیگاں

غیرِ عرفاں ہست باطل ہم تمام
زندگی مثمر فقط در وِردِ نام

ہیچ باشد زندگی از منکرے — کے شود بے راستی کس طاہرے
ہیچ بے نام خدا، کورِ ضمیر — از دہاں ریزد بوئے گندِ کثیر
۶ ہم عبث گذرد زغافل دا یباں — چوں بود بے ابرِ و باران نیستاں
غیرِ وِردِ حق عبث کلّ روزگار — چوں بخیلے را نیاید زر بکار

نامِ حق دارد بدل کس مرحبا
بر ہماں کس جانِ من باشد فدا

حق ترا داد دست ہم چشم و زباں — زانکہ بینی حق کنی حق را بیاں
منکرِ نعمت حق باشی اگر — یاد داری می بیفتی در سقر

کے بکار آید ہمہ مال و منال
تا نہ دہی زکاتِ ذوالجلال

الفتِ دُنیا بصد رنگ و ریا　　　خوب دانی ہست فانی این بِنا
ہر کہ بر سایۂ نخلے دِل نہد　　　آں بگردد این پشیماں می شود
آنچہ آید در نظر فانی بگیر　　　می بپیچد گردِ آں کورِ ضمیر
آں کہ دارد اُلفتے با رہروے　　　ہیچ ناید ہیچ گہ در دستِ دے

موجبِ راحت شود عشقِ خدا
رحمتے حق بر کسے باشد عطا

دولت و ہم جسم و خویش و اقربا　　　ہست فانی و ہم دکبر و ولا
ہم جوانی سلطنت حُسن و منال　　　ہست فانی شہوت و خشم و خصال
تخت و اسپ و فیل و ہم پوشاکہا　　　ہست فانی صحبتِ یارِ لقا
ہست فانی الفت و کبر و فریب　　　ہست فانی باغرورش جانِ زیب

وِردِ حق دائم بہ نزدِ کاملاں
می پرستد می زیبد نانک ازاں

---

(۱) ناپائیداریٔ اسبابِ دُنیا و پائیداریٔ عشقِ خدا واضح ساختہ از کبر و غرور و نیز از شعفِ چسپیدگیٔ بہ دُنیائے دوں اجتناب کردن را می فرمائید

باش تو دائم قدم زن در رضا
وِردِ حق کن دم بدم اے باخدا　　(عفیفہ)

ہشت بند سوم

شلوک۔ بہُہ شاستر بہُہ سمرتی پیکھے سرب ڈھنڈول
پُجس ناہیں ہر ہرے نانک نام امول

ترجمہ منظوم۔ جستجو کردیم ما کردہ حساب
شاستر یا سمرتی از ہر کتاب
کَے رسند نامِ خُدا را آں ہمہ
نامِ یزداں بے بہائے لاجواب

(۱) کتابِ حق کہ ہم اکسیر ہست ؛ اسمِ اعظم را فقط تفسیر ہست
دریں ہشت بند گورو بابا وردِ نامِ پروردگار را از جمیعِ علوم و فنون، مماسرت و زہد و از عملِ صومت و صیام برتر می بیابند و (موہ) یعنی شغفِ دُنیائے دوں را موجبِ کسرِ ایمان دانستہ تواضع و انکساری را موجبِ راحتِ ابدی و ورد را موجبِ رستگاری می گویند

(۲) یا رمی بیں تو در ہر آئینہ　　سوز و سازِ اوست در ہر طنطنہ
(۳) نیست جز تو خالقِ ہر دو سرا　　ذاتِ پاکِ تُست بے چون و چرا
(۴) مرتوئی پروردگارِ انس و جاں ؛　　نیست مانندِ تو چیزے در جہاں

چیست در باطن بظاہر چہ کند		دِل نہ بند دا ز دہاں لافے زند
آں علیم غیب داند ہر دلے		کسوت ظاہر نہ آرد حاصلے
(۷) ناصح دیگر شود، خود غافلے		مرگ و پیدائش بدد ہر منزلے
در دلِ ہر کس کہ باشد کردگار		پندِ آنکس بر جہاں آرد قرار
بندۂ مقبول باشد حق شناس
من فدا گردم بمردِ باسپاس
پیش از عرضے بداند کردگار		کردۂ او کی تواں کردہ شمار
خود بخود فیصل کُند آں دادگر		می نماید نزدیک دُور از دگر
(۸) دُور از فکر و فراستِ کُششے		خوب داند ہر دِلے را گردشے
چوں پسندد می نوازد در کنار		دشت و صحرا ہست آں پروردگار
لطفِ او باشد شود خدمتگذار
دم بدم نامِ خدا را یاد دار

غیرِ حق را ہر کہ خواہد اے پسر		کیست در عالم از و گمراہ تر
بارِ ایزد را بجاں باید کشید		ورنہ ہمچو سنگ زباں باید کشید
ہر کہ اندر طاعتش کسلاں بود		حاملش گمراہی و خذلاں بود

دیرِ زیبید جسم بگردد کُل جہاں　　　　نا ہدے گردد بہ کُنجے دل زناں
گر بہ آتش جانِ خود قرباں کند　　　　زر زمین و اسپ خیراتے دہد
گر بہ کُنجِ انزوا نولی کند (۱)　　　　گر بہ کیشِ جین صد زحمت کشد (۲)
ریزہ ریزہ گر برُّد از تن بدن　　　　چرکِ کبرش کے رود از جان و تن

نیست چیزے ہم سرِ نامِ خدا
راحتے در وردِ ذاتِ کبریا

(۱) نولی یا نولی کرم۔ مشق تعسری ست کہ دراں رودہا را شستہ پاک می سازند
(۲) کیش جین:۔ در ابتدائے مذہب بودی عقیدۂ جینی شہرت یافت کہ دراں
با دیگر عقائد اجتناب از جاندار کشی تا ایں حد فرض شمردہ شدہ کہ جینیاں پا
پیچ می گردند تا مور چہ ہا زیر پا کشتہ نہ شوند۔ و بہ پوزِ خود بستہ را بستہ
دارند تا بہ ہمراہ ہوا کرم ہائے نا دیدہ بہ دہن رفتہ کشتہ نہ شوند۔

(۱) عمر کس صد سال باشد در جہاں　　　　سالِ او صد سال گردد بے گماں
نے بہ عمر آید حصولِ مقصدش　　　　مغفرت گردد نہ زاں ہم حاصلش
(۲) نام حق است صد خطا را یک دوا　　　　وردِ نامِ حق بکن اے باخدا

هم عبادت و ریاضت درمیاں   شاستر شش سمرتی هم بزباں
پاے بندِ رسم یا جوگی شوی   ترکِ دُنیا گر کنی صحرا روی
(۱) هم کنی تو هر نمط گر کوششے   هم کنی روغن به آتش بخششے
گر بُریده جسم بر آتش نهی   گر به صوم ضجرتے جانت دهی
آں همه هرگز نه ارزد نامِ حق
گر کنی یک بارِ ارقامِ حق

(۱) شش کتاب بنام شاستر ها - هجده بنام پُران ها و چهار بنام وید ها نامبرده می شوند سمرتی ها جدا - (۲) جوگیان پیش از اظهار گورو نانک در پنجاب کوه ها خانقاه ها و معبدها داشتند. کیشِ شاں ترکِ دُنیا بود. گورو بابا بارها همراهِ شاں به بحث اشتغال داشت.
(۳) ضجرت یا مماسرت کشیدنِ زحمت در راهِ دیں -
(۴) روغن به آتش بخشش نمودن - هوم یک رواج شان که دراں عمل بر آتش روغنِ زرد و خوشبوئی ها اندازند -

(۱) رمزیست که از فیض میسّر گردد ؛
این دولتِ نایاب از کوشیدن نیست
(۲) ظاهر و باطن بحق مشغول باش
وز همه شغلِ جهاں معزول باش

گر بخواہی دولتِ نعمت چہار　　　　صحبتِ درویش را کن اختیار

ہر کہ خواہد تا رہد از رنج و غم　　　　وردِ نامِ حق کند ہر ہر قدم

(۵) ہر کہ دارد آرزوئے شہرتے　　　　او کند صاحبدلاں را صحبتے

ہر کہ از مرگش بترسد گر بسے　　　　خادمِ درویش گردد آں کسے

آنکہ باشد تشنۂ دیدارِ رب

من فدا گردم بداں کس با ادب

آں کسے در خلق شد صدر نشیں　　　　نزدِ درویشاں کہ شد خاکِ زمیں

آنکہ خود را می بداند کمتریں　　　　در حقیقت او می باشد برتریں

(۶) خاکِ پائے خلق گردد چو کسے　　　　در دلِ او نامِ حق باشد بسے

کس بدی راند چو از پندارِ خود　　　　خلقِ خالق را شمار دیارِ خود

رنجِ راحت را کند یکساں نظر

خوب و بد باشد بد و کس بے اثر

(۱) نعمتِ اول بداں ایمان را　٭　دوئم آں مغفرت بعدِ وفات
سوم نعمت مرادِ دل بدست　　　　ہم چہارم مال و ملکِ بے ثبات
حنیف

(۲) دلا گر تواضع کنی اختیار
شود خلقِ دنیا ترا دوستدار　　سعدی

با تمنا بر زرا ہے جاں دہد — نے زدل کبر و غرورے می رود
روز و شب گر تو تدبر می کنی — چرک دل را دور از جانے کنی
(۳) گر تعسر بر تنت داری روا — نے رود از تن گہے زہر خطا
گر بشوئی جسم فانی را بہ آب — خام دیوارے زتن گردد خراب

پایۂ نام خدا باشد بلند
صد گنا ہگاراں بداں ہم می رہند

عاقلے ترسد ز مرگش پیشتر — آرزو گردد بہ کوشش بیشتر
حرص گردد تیز تر با صد لباس — کے شود مقبول حق با التباس
(۴) بر زمیں یا بر فلک گر جائے تو — دام دنیا از شعف در پائے تو
ہر عمل باشد جزائش بر قرار — غیر نام حق شود کی رستگار

ورد نام حق براند درد و داء
گفت نانک بے تکلف بے ریا

۱۔ بر زراہ جاں دادن - در ہندوستان رواج بود کہ بہ پیری بہ تشویق خویشاوندان اکثر مردم بہ پریاگ کہ بر کنار گنگ ہست رفتہ بہ رضائے خود خود را سپرد یدرۂ برہمناں کردہ مرگ سخت ترین را قبول می کردند. عقیدہ داشتند کہ ازیں عمل جائے بلند ترین بہ بہشت یابند۔

ہشت بند چہارم

شلوک ۔ نرگنیار ایانیا سو پربھ سدا سمال
جن کیا تس چیت رکھ نانک نبہی نال

ترجمہ منظوم ۔ بے صفات و بے ہنر نا ہوشیار
آں خدائے پاک را تو یاد دار
یاد دار آں خالقِ خود را مدام
آنکہ باشد با خودت در ہر مدار

آگہی :- دریں ہشت بند ذیل گورو بابا ناتوانی و بے چارگی بندہ و یاری خدائے بخشندہ را در ہر دائرۂ حیات کہ از جمیع بلیّات بندۂ خود را نگاہ می دارد بیان کردہ بندگانِ خدا را از فرائض بندہ گیِ شاں یاد می دہند۔
بہ از بندگی در جہاں نیست کار • ازاں خوش شود بر تو پروردگار
محال است چوں دوست دارد ترا • کہ در دستِ دشمن گذارد ترا

دل اگر دانا بود اندر کنارش یار است
چشم گر بینا بود در ہر طرف دیدار است
(گویا)

بے بضاعت را بضاعت نامِ تو　　بے کسے را جائے راحت نامِ تو
ناتوانے را تواں ہستی سبھی　　ہر کسے بخشش زِ تو یا بدہی
(۷) مالکِ با اختیار و کردگار　　واقفِ ہر دل درونِ ہر دیار
از حدود و حالِ خود داری خبر　　خود بخود مشغول ہستی مست در

خود بدانی از صفاتِ خود مگر
چہ بداند ہیچ کس از تو دِگر

از ہمہ ادیان دینِ بہتریں　　وِردِ نامِ حق، اعمالِ ہچنیں
از ہمہ کردارہا اسبق ہماں　　صحبتِ صالح بُرد چرکِ دلاں
(۸) بہتریں کار یست در کل کارہا　　یادِ حق باشد کہ ہر ذی رُوح را
در ہمہ گفتار خوشتر آں بیاں　　ذکرِ یزداں دائم باشد بر زباں

از مقامات است آں جائے بلند
جائے کہ یادِ خدا مردم کنند

(۱) یا رفیقِ ہر دلِ بے چارۂ　　یا اُمیدِ بے کس و بے کارۂ
یا توان ناتواں و نارسا　　یا دبندۂ گدائے بے نوا
ماکی آریم گر تابِ تقضا،　　خود مگر راضی بسازی بر رضا
جائے گم کردہ راآری توبجا،　　یا فتادہ راکنی ہم خود بپا
عفیف

ہشت بندِ ششم

شلوک۔ کام کرودھ ار لوبھ موہ بنس جائے اہمیو
نانک پربھ سرناگتی کرپرساد گوردیو

ترجمۂ منظوم۔ آز وشہوت غصّہ و کبر و گماں
ہم محبت می بگردد بے نشاں
می رود نانک پناہِ ایزدی
گر بہ گردد مُرشدِ او مہرباں

دریں ہشت بند گورو بابا تفصیلاً ناتوانی بندۂ بیچارہ را و نوازشاتِ خداوندی بر بندگانِ را بیان می کنند۔ بندہ ہر چہ می کند یا ہر چہ مقدور دارد آں ہمہ از طفیلِ ربِّ مہربان است۔ چوں صفاتِ نیک و بد ہمہ ناپائیدار اند مرد باید بہ پناہ خداوندی باشد۔

ہوا و ہوس را بیروں کن ز دل — از اینہا تو پیوند اگفت گسل
بود خانۂ آرزو ہا خراب — کہ می افگند در بلائے عذاب
دل خود بہ پرداز از قہر و خشم — کہ آں کام جاں را بہ بینی بچشم
(گیتا)

کن خدائے پاک را حمد و ثنا   از چنیں ایں صورتے داده ترا
آں که رنگ و زینتت آراسته   در حرق بینِ شکم پیراسته
(۱) شیر بخشیده ترا در کودکی   در جوانی صد طعم فرمودگی
پیر گشتی خویش قوم و دوستاں   پر تکلف می دہندت دردہاں

بے ہنر بنده چه داند آں حساب
گر بہ بخشد حق شوم من کامیاب

از طفیلش ایں میاں زتو فراش   با برادر یار و زن ہستی بشاش
از طفیلش می خوری آب زلال   آتشِ راحت رساں بادِ شمال
(۲) از طفیلش ہر مذاق و لذتے   با تو باشد ہر دمے ہر نعمتے
داد دست و گوش و ہم چشم و زباں   آں خدا مانده دوی بردیگراں

کور و جاہل ام چنیں کردارِ بد
بر ہانم یا خدا ربِّ احد

۱- خدا را ہمیشه بدل باد کن ❊ دلِ خویش از یاد او شاد کن
۲- تو پیدا کنی مردماں را زخاک ❊ کنی بندگان را زِنا پاک پاک
۳- شکر نعمت کن ز اں ربّ العباد ❊ داد ہر تو آنچه می بائیست داد
۴- چشم داده گوش بینی ہم زباں ❊ بر تو در دشمن کردِ اسرارِ نہاں

از طفیلش یافتی حق چوں طلا — آں خدا را یاد کن تو با ولا
از طفیلش حرمتِ تو برقرار — راحتے یابی تو از پروردگار
٣ رحمتش ظاہر خطایش بے نشاں — دل بباید سر بنہی بر آستاں
چوں نظر دارد نہ کس بر تو رسد — ہر نفس باید کہ دل بر او رسد

از طفیلش یافتی تن بے بہا
بایدت دائم زورِ دِ آں خدا

از ہماں رحمت بجاں زیور کنی — حیف در وردش تغافل گر کنی
ساختت فضلش سوارِ اسپ و فیل — نے اندازی آں خدا را از دلیل
۴ فضلِ حق دادت زِ باغِ دولتت — آں خدا را یاد داری دم بہ دمت
ہر کہ موجب شد ترا از جسم و جاں — ہم نشیں و خیز در وردِ ہماں

ورد کن زاں بے حساب و بے نشاں
می رہاند او ترا در دو جہاں

(۱) آفریدہ حق ترا از نورِ ذات — تا شناسی ذاتِ او را از صفات
(۲) حق تعالیٰ مر ترا پاک آفرید — روحِ خود در قالبِ تو بردمید
عمرِ تو با تو امانت دادہ است — نے بے جرم و خیانت دادہ است
(۳) نعمتش بر بندگان بسیار داں — رہ نما بد ہیچ کس بے حدِ آں

سی وشش نعمتے خوری از لطف او — پس چرا او را کنی از دل فرو
از طفیلش بر تنت خوشبوہی — یادِ او کن تا بیابی توہی
۱ چوں بمنزل شاد باشی با مرام — بایدت کہ یاد باشد او مدام
زاں کہ ہستی با عیالت شادماں — ہشت پہر بایدت او بر زباں

از طفیلش عیش و عشرت ہم کنی
یادِ او باید بدل ہر دم کنی

از طفیلش برتنت زیبد حریر — آں خدا ماندہ کجا گردی زحیر
جائے غابت از کرم راحت ساں — ہر دمے پس از صفاتِ او بخواں
۲ از طفیلش شہرتِ تو در جہاں — بایدت باشد صفاتش در دہاں
از طفیلش دین و ایمانت درست — بر ہماں دائم دِلت باید بہ بست

ہم بہ دربارش روی با احترام
دخلِ تو باشد بہ حرمت لا کلام

---

۱ از سخاوت مرد باید سروری — شکر نعمت را دہد افزوں تری
۲ ترا مال و نعمت فزاید ز شکر — ترا فتح از در در آید ز شکر
۳ کسے را باشد دلِ حق شناس — نہ شاید کہ بندد زبانِ سپاس
، آگاہی: در فرہنگ ہند - ذائقہا شش و اقسام طعام ہ زینت سفرہ ہا
وشش شمار شدہ

از طفیلش شہرت تو در جہاں　　بے فراموشت[1] شود آں مہرباں
این مباہاتِ تو از فضلِ خدائے　　وردِ اوکن اے دل بے ہوش و رائے
7 از طفیلِ او روانت روزگار　　دائماً دل یار را حاضر شمار
از طفیلِ آنکہ ہستی راست بار　　اے دلِ من با ہماں مالک بساز

از طفیلِ او جہانے را نجات
می کند نانک از آں مالک صفات

نامِ حق را خود[2] بیارد بر زباں　　ہر چہ خواہاند ہماں را دل بخواں
از طفیلش نورِ جلوہ در جہاں　　وز گلِ دل می شگفد ہم ازاں
8 می پسند دمی شود در دلِ مقیم　　از نوازشش بگردد دل فہیم
ہم تمامِ گنج ہا در رحمتش　　کس نہ یابد ہیچ ہم بے شفقتش

ہر چہ خواہد می کند آں مہرباں
ہیچ ہم باشد نہ دستِ بندگاں

[1] نفس جز بہ شکرِ خدا بر میار　　کہ واجب بود شکرِ پروردگار
[2] خود بداند عظمتِ خود خود شدہ دانائے راز　　از نگاہِ شفقت و بخشش بساز د سرفراز
[3] گر از شکرِ ایزد نہ بندی زباں　　بدست آوری دولتِ جاوداں

از طفیلش می کنی چون صدر کار — روز و شب باشی بیادِ با صفا
از طفیلش نیک از تو کار ہا — ہر نفس کُن یادِ او را بار ہا
۵ از طفیلش صورتِ تو ہم قشنگ — یادِ او را دائماً کن بے درنگ
از طفیلش خاندانِ تو بلند — روز و شب کن یادِ او اے ارجمند

از طفیلش عزّ و جاہت برقرار
از دمِ مُرشد ہماں را یاد دار

گوش شنود نغمہ ہا از رحمتش — منظرِ دلکش بہ چشم از نعمتش
از دمش ناطق بگردیدہ زبان — از دمش آرام باشی در جہان
۶ دست در کارت رواں از رحمتش — زندگانی با ثمر از شفقتش
منزلِ مقصودِ تاں از فضلِ او — دائماً امن و اماں آید از و

آں خدا ماندہ دوی بر دیگراں
خیزِ دل کہ ہست مُرشد مہرباں

ط جان جنگلی آمد از کوئے او — شود بازگشتِ ہمہ سوئے او
ہماں است چشم و ہمانست گوش — ہمانست مستی ہمانست ہوش
کن عزتِ مرشدِ خود بجاں — بگوید رضا نفس بقدرِ تواں
شکر کُن مرشد اگر راہنما باش — پیشِ ایشاں مردہ شو اے شگفتہ باش

نور برد ویت بہ قربِ اصفیا ‌ ‌ ‌ ‌ پاک شوید از تنت چرکِ خطا
نزدِ عارف گم شود کبر و گمان ‌ ‌ ‌ ‌ ہم ظہورِ علم و عرفان درمیان
(۱) قربِ حق حاصل بہ نزدِ اصفیا ‌ ‌ ‌ ‌ ہم تو ہم صاف گردد از ریا
دست آید گوہرِ نامِ خدا ‌ ‌ ‌ ‌ مقصدِ واحد حصولِ کبریا

کی تواں گفتہ صفاتِ عارفاں
مجدِ عارف ہم بہ یادِ یزداں

نزدِ عارف قربِ ربِّ نا رسا ‌ ‌ ‌ ‌ باثمر دائم ولائے اصفیا
صحبت او ضابطِ خمسہ حواس ‌ ‌ ‌ ‌ یک سر دیدِ حق بہ نزدِ حق شناس
(۲) خاکِ پائے خلقِ خالقِ ہر زمن ‌ ‌ ‌ ‌ گوہرے ریزد ز دہن ہر سخن
نے رسد در صحبتش دل ہر کجا ‌ ‌ ‌ ‌ دل دراں صحبت بود در ابتدا

خواہشِ دولت رود ہم از میاں
دائماً خورسندیِ حق ہم دراں

---

۱. صحبت صالح ترا صالح کند ‌ ‌ ‌ ‌ صحبتِ طالح ترا طالح کند
۲. بہ عرفانِ حق خویش را محو ساز ‌ ‌ ‌ ‌ بسوزش دلِ خود بہر ساز توتیا سعدی
۳. بہ صبر آشنا شو تحمل بکن ‌ ‌ ‌ ‌ بہر کار کردن توکل بکن
۴. بہ چیزِ میسر قناعت نما ‌ ‌ ‌ ‌ بہ شہوت بہ لذت مشو آشنا

ہشت بند ہفتم

شلوک

اگم اگادھ پار برہم سوئے جو جو کہے سو مکتا ہوئے
سن متیا نانک بنونتا۔ سادھ جناں کی اچرج کتھا

ترجمہ منظوم

می رہی از غم، کنی شکر و ثنا
از خدائے بے کراں بے انتہا
عرض نانک گوش کن اے ہمنشیں
از عجب یک داستانِ اصفیا

اوضاع و اطوارِ اصفیا از جہانیانِ دنیا دار جدا گانہ بودہ صرف اوقاتِ بشان در صفت و ثنائے کردگار می گذرد۔ غم دنیا را برطرف ساختہ بر شکر و سپاس دائما واصل واجد می باشند۔

تمامگفت دو فرقہ است اندر جہاں	یکی اہلِ دنیا یکی عارفاں
غرض آشنایند اہلِ دو دل	ندارند کارے بغیرِ دغل
دگر را خیالِ کسے در سر است	کہ او را کش از فہم ما برتر است
گروہ زبانش بجز نام او	نباشد بجز یاد او کام او

گیتا کرشن مہاراج

مغفرت از صحبتش بر خاندان | ہم نشینان خویش خاندان وستان

صحبتِ صالح چنان یک دولتے | زان بگردد ہر کسے بہرہ ورے

۵ زانکہ ملک الموت گردد خادمے | ہم فرشتہ ہا نوازند ہر دمے

صحبتے صالح رُماند ہر خطا | آبِ حیوان حاصلِ حمد و ثنا

ہر کجا معروف گردد در جہاں

تا لکا گردد حیاتش کامراں

نزدِ صالح گہ نباشد زحمتے | ہم ز دیدارش بیاید راحتے

در چناں صحبت نماند ظلمتے | ترس دوزخ ہم رہد در صحبتے

۶ ہر ثمر خواہد ہماں حاصل شود | صحبتِ صالح نہ بے حاصل رود

دو جہاں را استراحت ہم بجاں | می بگردد بہرتے ہم زاغ صال

در دلِ صالح خدا باشد مدام

مغفرت در صالح شیریں کلام

۱۔ از ناکردنیہا کشند احتراز ۔ کہ باید بہ صاحبدلان امتیاز

۲۔ چہ اندریں کارِ مشکل بود ۔ تواند اگر صاحبِ دل بود۔

۳۔ دل از بندِ ہر چیز بر داشتن ۔ وزاں راحتِ خویش پنداشتن ۔ گیا

مُشفقے گردد بہ صحبت دل نوا　　　ہم دراں صحبت بگردی پاکبا
نزدِ عارف نے بکس دشمن شومی　　　نزدِ عارف نے براہِ کج روی
(۳) دل دراں صحبت زِبد بینی رہا　　　صحبتِ او حق شناسائی دہد
صحبتِ او منجیِ کبر و غرور　　　می رہاند از منی ساز و صبور

عظمتِ صالح بداند خود خُدا
از خُدا ایک جہتی با اصفیا

نزدِ عارف نے تردّد اضطراب　　　دائماً با راحتے در ہر مناب
صحبتِ صالح برد بر نارسا　　　ہم تحمل می دہد بر ضرر ازاء
(۴) منزلت گردد دراں صحبت بلند　　　منزلِ مقصود آید بے گزند
نزدِ صالح می رسد بر اصلِ دین　　　در نظر باشد فقط ذاتِ برین

حاصل آید آں خزینہ اسمِ ذات
من فدا گردم بداں مردِ صفات

(۱) چوں حق را کنی یاد باطل رود　　　خیالاتِ بے ہودہ از دل رود
(۲) صحبتِ کامل ترا کامل کند　　　با حلاوتہائے دل شامل کند
(۳) ہر کہ او از من عرف آگاہ شد
از ملائک رفت عالی جاہ شد

ہشت بند ہشتم

شلوک۔ من ساچا مکھ ساچ سوئے اور نہ پیکھے ایکس بن گو
نانک ایہہ لچھن برہمگیانی ہوئے ؛

ترجمہ منظوم۔ صادقان و راستبازان زبان
بے خدا ننگرندے بر دیگراں
نانکا کل حق شناسانِ جہاں
آں چناں کردار دارند بے گماں

دریں ہشت بند اوصاف و صفاتِ حق شناسانِ صادق و راستبازِ جہاں را واضح سازند۔ کہ آنہا غیر از وحدہٗ لاشریک بر کسے دیگر تکیہ نہ دارند۔ دراں بیان تمثیلات و تشبیہات را از خود دو نوای خویش می نویسند۔

۱ ہر آنکس کہ شد عاشقِ کردگار　　ندارد بہ ہر دو جہاں ہیچ کار
۲ ازیں پیش ہم عاشقان نجات　　نگردند ترکِ عمل تا حیات
۳ بسا مرد ملائے کہ گمرہ نشد　　ز نیک و بدِ کار آگہ نشد

نزد صالح بشنوم نامِ خدا — می بخوانم از خدا حمد و ثنا
نے فراموشم خداوندی صفات — ہم سراسر از گنہ یابم نجات
۴ نزد او شیریں شود آں کبریا — در دلِ ہر کسی کہ شد جلوہ نما
یاد گیرم نزدِ شاں فرمانروی — می کنم حاصل زہر غم مخلصی
در چناں صحبت رود کل درد و دا[۱]
چوں چناں صالح بسازد ہمنوا

عظمتِ عارف نداند دیدہم — ہرچہ بشنود می بماند دیدہم
شانِ عارف[۲] دور از کل ما سوا — ایں جہاں باشد ز عارف پر ضیا
۵ عظمتِ عارف ندارد سر حدے — غیر محدود یست آں از ہر حدے
عظمتِ عارف بلند تر از بلند — عارفاں در شان و عظمت برترند
شانِ عارف را بدانند عارفاں
خادم و خاوند ہم اند راز داں

۱ چو بے ہودہ غم میخوری دم بدم — کہ سودے نمی بخشد ایں رنج و غم
۲ ہر آں کس کہ شد عاشق کردگار — ندارد بہر دو جہاں ہیچ کار
۳ الغرض از ما دمے باید گذشت
ہست یکساں خانہ و صحرا و دشت

حق شناسے خاکِ پائے مرداں　　شربتِ عرفاں بنوشد ہر زماں
حق شناسے را بہر کس شفقتے　　کس نہ بیند زو بدی یا ذلتے
بر ہمہ یزداں شناسے را نظر　　دائماً از آبِ حیواں چشم تر
حق شناسے ہم بری از بندہا　　صاف رفتارش چنانکے قندہا

حق شناسے را طعمِ عرفانِ حق
دائماً باشد بہ فکرِ شانِ حق

دائماً تکیہ او باشد خدا　　حق شناسے را نباشد گر فنا
خیرِ خلقت را اندیشد دم بدم　　در تواضع می کند رفتار ہم
از ہمہ جنجال باشد برکنار　　از تردد در دلش آید قرار
دائماً در کوششِ خیرِ جہاں　　کامراں گردد او بے دیر درا

دائماً خواہد نجاتِ کُل جہاں
زاں جہاں را نامِ او ہم بر زباں

ع۱ تواضع بود حرمت افزائے تو ـ کند در بہشتِ بریں جائے تو
ع۲ خیرے کن اے فلاں و غنیمت شمار عمر ـ زاں پیشتر کہ بانگ برآید فلاں نماند
ع۳ دلا گر تواضع کنی اختیار ٭
شود خلقِ دنیا ترا دوستدار

حق شناس از چرکِ دُنیا بے اثر — چوں اَبُود در آب ہم گردد نہ تر

حق شناساں اچنیں باشد حساب — بر سراں یکساں فروزد آفتاب

(۱) یک نظر بیند ہمہ را حق شناس — با دیکسا نست بر شاہ و گدا

صبرِ او قائم چہ فرقے می کند — بر زمیں صندل زند یا کس کند

دائماً بر یک نمط یزداں شناس

چونکہ آتش می بود بر یک اساس

از ہمہ یزداں شناسے پاک تر — آب چوں باشد مدامًا چرک بر

دل فراخی حق شناسے راچناں — بر زمیں باشد چنانکہ آسماں

(۲) دوست و دشمن بداند یک اندا — حق شناسے گہ نہ گردد کبر باز

حق شناسے از ہمہ بالاتریں — از ہمہ باشد بدل چوں کمیں

حق شناسے می بگردد بے گماں

بر کسے رحمت کند ربِّ مناں

ؒ بہ ظاہر نہ باشد دِلش آشنا — بہ باطن بود محو ذاتِ خدا
بدو نیک بیکیم برا بر بو د — کہ ہر کار از حکم داور بود
بہ نفع خلائق رضائے خداست — رضائے خدا کارِ اہلِ صفا است

حق شناسے بے بہاتے بے بہا   حق شناسے کائناتے را دوا
کیست کہ باشد ز رازش آشنا   دائماً باشد بہ آنکس مرحبا
۷ نیم حرفے زو نہ باشد ہم بیاں   حق شناسے مالکِ سالم جہاں
کیست از قیمت و حدش آشنا   غیر از یزداں شناسے ہم نوا

نے رسد کس ہم بداں حد و مقام
حق شناس حق پرستے در اسلام

حق شناسے واحدے از یک جہاں   حق شناسے زندہ باشد جاوداں
می نماید راہِ دیں راہِ نجات   حق شناسے مردِ کامل با صفات
۸ حق شناسے دستگیرِ بے کساں   دستِ او بالاترے بر مرد ماں
حق شناسے منظر ہر دو جہاں   کبریا خود مستتر باشد دراں

شانِ او بس از وجودِ او عیاں
حق شناسے بس غنیِ دو جہاں

ما خود پرستی موجبِ کل مرض ھا ✦ حق پرستے می شناسد فرض ھا
۲ بداند حقیقت شناسائے راز ✦ کہ ہر کار را می کند کارساز
۳ برائے خدا او کند کار ھا ✦ نہ جوید کہ پاداش کردار ھا

رنگ ولونِ حق شناسے بے بدلؒ　　در دلش قائم صدائے بے زلل
تکیۂ او دائماً بریک خدا　　نامِ حق بہتر بدو از اقربا
آنکہ بیدار باشد ہر دمے　　نے کہے پندار دارد او ہمے
دائماً باشد بدل او شادماں　　جائے او خرم آباد بے زیاں
صرفِ او قاتش شود ہم با آرام
گہ نہ باشد آں کسے را انعدام
حق شناسے علمِ حق را عالمے　　اُلفتش باشد مداماً با یکے
عارفے گردد مداماً بے غمے　　پاک خصلت پاک طینت ہر دمی
ہر کرا کہ می پسندد خود خدا　　عظمتِ آنکس ندارد انتہا
بریگاں باشد زدیدارش نصیب　　من شوم قرباں بداں مردِ اریب
ہم فرشتہ را تلاشِ آں کسے
آں کسے غرقِ وجودِ حق بسے

۱۔ دلِ آگاہ۔ آرام دارد مدام ✤ نداند کہ چوں می رود صبح و شام
۲۔ دل خود برآنکس آرد بدست ✤ بہ کنجِ توکل تواند نشست
۳۔ عارفاں دائم بگردند دل شگفتہ با خدا۔ نامِ یزداں را شنیدہ گم غم و خم و خطا۔ کم دگرفتار
۴۔ بر چار و د شاد کام است او ✤ کہ ہر کسے صبح و شام است اد دگرگتار

گر نہ آرد کذب را ہم بر زباں　　دل فشود مائل بہ ربِّ بے کراں

چشم بیند غیرِ محرم را چرا　　صالحاں را غدقے آرد بجا

(۱) غیبتے شنود زگوشش زاں دریں　　از ہمہ خود را بداند بد تریں

از دمِ مرشد ز بد کردن رہد　　خواہشِ بد را بدل نے راہ دہد

نفسِ امّارہ و شہوت برکنار

یک چنانست پارسا در صد ہزار

ہر کسے خرسند گر گردد خدا　　پارسا آنست بے ریو و ریا

با توکّل او کہ ہر کارے کند　　پاک باشد گرچوں کردارے کند

(۲) خواہشے گاہے ندارد از ثمر　　محض در شکر و ثنا باشد مگر

جان و تن در یادِ آں پروردگار　　شفقتش باخد بہر کس برقرار

وصفِ حق خواند خوانا ند دگر

بر جہاں پاک خدا دارد نظر

نہ بگفتہ کہ کارش نہ باشد بکس　　نیفتد بہ شہدِ ہوس چوں مگس

بہ رسد آنچہ بروئے کند صبر او　　کند بر سگِ نفسِ خود جبر او

ندارد بہ لذات دنیا خیال　　نشیند بہ نزدیکِ اہل کمال

ہر آنکس کہ او دامِ تمنا پرید　　دل خویشتن از ہمہ سو کشید

ہشت بند نہم

شلوک

اُردھارے جو انتر نام سرب میں پیکھے بھگوان
نمکھ نمکھ ٹھاکر نمسکارے نانک اوہ اپرس سکل سنسارے

ترجمہ منظوم

دل شود مائل بسوئے یک خدا
پس نظر آید خداوند ہر کجا
ساجدے بر یک خدا ہر لحظۂ
بس نجاتِ خلق ہم زاں پارسا

آگہی - اَپَرْس - پرس یعنی مس کردن ! الف منفی - آنکہ بہ اشیائے دنیوی دست نہ زند یک طائفۂ درویشاں بہ اشیا دست نمی زنند خصوصاً نقدیات را مس نمی کنند آں چناں پارسایاں ضرور است کہ قوتِ لایموت بکار دارند و اکثر نقدیات را بدامن بستہ دارند - گورو با آں را اپرس می دانند کہ بہر چیز دست بزند ولے دل نہ دہد و آنکس موجب نجاتِ دیگراں ہم گردد -

۱- جز خدا کس نیست یا تو مہرباں   دل مدہ غیر از خدا وند چناں
۲- بظاہر نہ باشد دلش آشنا   بہ باطن بود محوِ ذاتِ خدا
گیتا

دبو علی شاہ قلندر

بیخِ عرفاں وِردِ خالق در جہاں — وِردِ نیک در چار ذاتِ مردماں

ہر کہ دارد یادِ یابد مغفرت — صحبتِ صالح بہر کس مصلحت

۵ گر نوازد رب بدل نام آردت — سنگ دل را دام و دد را مخزنت

نامِ یزداں داروئے جملہ سقم — شادمانی در سپاسِ فیِ کرم

زورِ دانش گہ نیابی ہیچ جا
ور بہ مقسومت نوشتہ کبریا

ہر کہ دِل سازد مقامِ آں کریم — می نہند نامش غلامِ آں کریم

در نگاہِ ہر کسے ہر سو رحیم — شد غلامے از غلامانِ علیم

۶ دائماً نزدِ خدائے دورِ او — آں چناں خادم شود منظورِ او

مالکے باشد بخادم مہرباں — می شود ظاہر بہ خادم ہر نہاں

در عوامِ خلق باشد، دل جدا
ایں روش بودہ عبیدِ کبریا

آگہی :- چار شاخ - چہار ورن چہار گروہ کہ اوّلاً نسبت بہ کار و روزگار مردم کشورِ ہند بہ چہار فریق تقسیم شدہ بودند۔ برہمناں : کارِ دیں۔ چھتری جنگ حفاظتِ مُلک۔ ویش صنعت و تجارت شود۔ خدمات مردمِ بالا می کردند۔ در آواخر آں صفاتِ موروثی گشتہ موجب ناچاقیِ عوام گشت۔

دائماً در عشقِ حق مردِ خدا   دُور دارد صحبتِ بدخلق را
دُور باشد از دِلش وہم وگماں   می پرستد یک خدائے لامکاں

۳ چرکِ اثم از صحبتِ مردِ خدا   گم شود، صیقل شود دالش صفا
خدمتِ مالک کُند او دَم بدم   ہم فدا جان و تنش بر حق صنم

مُقدمِ دلبر درونِ دل نہد
آں چناں عابد بہ معبودش رسد

ناصحِ نفسِ ست عالمِ ہر نفس   نامِ یزداں در دلش باشد و بس
آبِ حیواں اسمِ اعظم را نُشد   عالم از پندِ چناں عالم زِ ید
۴ در دِلش اسمارِ حق باشد سلیم   در تناسخ گہ نہ گردد آں علیم
حق بجو یداز کتاب ہائے شریف   ہر کثیفے را بداند از لطیف

ناصحؐ بر ہر فریقِ خلقِ عام
عالمے را بر چناں عالم سلام

بر ہر چہ نظر باز کنم روئے تو است   ہر جائے کہ دل رخت کشد کوئے تو است

در پردۂ پندار بماند تا حشر +
ہر دل کہ نہ در حلقۂ گیسوئے تو است

+ در ہند مردم عموم را بہ چہار ورن (فریق) تقسیم کردند۔ برہمن۔ چھتری۔ ویش و شودر

ہشت بند ۱۸

شلوک ۔ اُستست کریں انیک جن ۔ اُنت نہ پارا وار
نانک رچنا پربھ رچی ۔ بہُہ بدھ انک پرکار

ترجمہ منظوم ۔ می کنند حمد و ستائش صد ہزار
کے حساب آید زِ کارِ کردگار
خلقتے کہ آفریدہ آں خدا
از کجا آید از آں حدّ و شمار

در ہشت بندِ ذیل گورو بابا گوناگوئی و بوقلمونئ خلائق خدا یا بے شمار اشغال و مصروفیاتِ شاں بیان می کنند و ازاں نتائج بزرگی و توانائی آفریدہ را از خدمی نمایند۔

آفریدہ کائناتے گوناگون ؛ نیک و بدہم کہ و مہ زیبا زبوں
۱ شب و روز در طاعتِ حق گذار مگر دا ز پئے کارِ پروردگار

کہ ہر چہ کند ہست بہتر ہماں
نگاہدار خلق است او ہر زماں

ابرِ رب داند زجانش برترے   زندہ مخلص می بگردد آن نرے
رنج و راحت ہم بہ او یکساں بود   در وصالش دائماً شاداں بود
۷ خاک و زر یکساں نماید ہم بہ او   سم نہ ہم از آبِ حیواں کم بہ او
عزّت و ذِلّت بداں کس نے جدا   ہم بود یکساں بدو شاہ و گدا

ہر روشں دارد خدا راہش ہما
آں چناں کس را حیاتِ جاوداں

ہر دِلے بودہ مقامِ آں خدا   رنگ و نامِ ہر کسے باشد جدا
خود کند یا می کناند حق مناں   ہر چہ خواہد می شود دائم ہماں
۸ پہن گردیدہ بصد نیرنگ ہا   کی تواں گفتہ خدا را رنگ ہا
جلوۂ نورش بہر فہم و خیال   دور رس خالق خدائے لایزال

ہر دم و ہر ساعتے او مہرباں
گشت نانک ہم بہ یادش شادماں

(عطار)
۱؎ شود نہ کند گر گریزی از قضا   ہر چہ می آید بداں میدہ رضا
۲؎ ہر کسے را راز دان و کارساز   قادرِ مطلق خدائے بے نیاز
۳؎ ہر دلے روشن ز نورِ پُر ضیا   ہر مقامِ تار باشد پُر ضیا

بے شمار ندزاہدان وجوگیاں[1] — بے شمار ندراجگان عیش راں
خلق کردہ طائران ومارہا[2] — بے شمار ندسنگ و سبزہ زارہا
(۳) بے اندازہ آتش وہم بادو آب — بے شمار اقلیم ہا ملک و تراب
مہرہا ماہا واختر بے شمار — ہم ملائک ہم ملوکِ تاجدار

آں ہمہ را خود خدا سفتہ بہ تار
ہر کرا خواہد شود آں رستگار

مردمانِ سہ صفاتِ دینوی — شاستر وید و پران وسمرتی
گوہرہائے قعرِ دریا صد ہزار — صد ہزار از گوناگونِ جاندار
(۴) صد ہزار ندذی روح عمرِ دراز — صد ہزار ندکوہ ہائے زر انداز
ہم ملائک صد نمط وصد ہزار — جن ودیو وشیر باناں بے شمار

آں خدا برآنہا دور وقریب
شامل شاں ہم جدا باشد حبیب

[1] یکی زاہد وعارف با خدا ؛ — یکی جو فروش است گندم نما
[2] خلق کردہ کا تماشے گوناگوں — نیک وبد کہ ومہ زیبا زبوں
[3] کس بداند آں خدا را دور از فکر وگماں
حاضر و ناظر بہ بیند کس خدا را بے گماں

زو پرستش می کنند ملیون ہا — در مراسم می شوند ملیون ہا
بر زیارت ہا روند ملیون ہا — دشت و کوہ گردند اند ملیون ہا
ہم چناں ملیون ہا وِردش کنند — نیز ہم ملیون ہا شاعر شوند
کتب را شنوند اند ملیون ہا — در رہِ تقویٰ تپند ملیون ہا

دیگراں دیگر رَوِش یادش کنند
نے وے گاہے بہ رازش می رسند

صد ہزاراں اندر کبر و غرور — صد ہزاراں کورِ جاہل با فتور
صد ہزاراں سنگدل ہم بخیل — صد ہزاراں خشک رویانِ رذیل
صد ہزاراں مالِ غیراں می کپند — صد ہزاراں غیبت غیراں کنند
صد ہزاراں مال و دولت برنہند — صد ہزاراں ہم بہ غربت می روند

ہر رَوِش خواہد خُدا زِ قتار بہ
خلق را داند آں کردگار بہ

یکی بستہ از بہرِ طاعت کمر ○ یکی در گنہ بردہ عمرے بسر ○ سعدی

۱ یکی ایں پرست و یکی آں پرست — یگاں در جہاں بودہ یزداں پرست
۲ بے شمار اند در تلاوت بے دریاں — بے شمار اند زاہدانِ دل شکستہ در جہاں
۳ بے شمار اند پُر کدورت چرک خوراں مکرساں — صد ہزار اند مفتری با بارِ غیبت بر سراں

نغزِ عرفان

صد ہزاراں بر زمین معدن دُکان		در فضا ہم لک فلک لک آسمان
نامِ اُوتار[۱] خدا بر صد ہزار		آفریدہ رنگ ہائے بے شمار
۷ عالمے گستردہ او گو بار بار		دائماً یک بودہ است پروردگار
آفریدہ خلقت خود رنگ رنگ		زو کہ آمد پس بدو شد بے درنگ

کس نہ داند زاں خدا حدّ و حساب
بس خدا باشد خودش را خود جواب

صد ہزاراں خادمِ پروردگار		نور در دل ہائے شاں گیرد قرار
صد ہزاراں از حقیقت با خبر		یک خدا دارند دائم در نظر
۸ اسمِ اعظم آبِ حیواں نوشِ شاں		می زیند دائم حیاتِ جاوداں
صد ہزاراں بین توصیف و ثنا		راحت و لطف ست دائم از خدا

در نگاہش ہر نفس مردِ خدا
دوست دارد خادمے را کبریا

[۱] ہم پیغمبران ہم اُوتار ہا		زاہدان ، گوشہ نشینِ غار ہا
آگہی - اُوتار - در سنسکرت انکسے را گویند کہ بہ عقیدۂ ہندوانِ خود خدا بر شکل انسان در دنیا آید - اسلام و مذہب سکھ آں عقیدہ را باطل شمارند

صد ہزار اند ساکنِ زیرِ زمیں — در جہنم ہم بہ فردوسِ بریں
صد ہزاراں اند در کون و فساد — می بگردند آں ہمہ در زی و زاد
٥ در تساہل می خورند ملیون ہا — صد تردد می کنند ملیون ہا
کردہ اند دولت فراہم بے شمار — آن کہ در فکرِ غشم ہم بے شمار

در ہمہ حالے کہ باشد زو رضا
ہر ادائے خلق در دستِ خدا

تارک الدّنیا بگشتہ بے شمار — رشتۂ خود بستہ اند با کردگار
صد ہزاراں در تلاشِ کبریا — پاک طینت می بیابند آں کیا
٦ تشنۂ دیدارِ او ملیون ہا — کامراں در وصلِ ہو ملیون ہا
صحبتِ عارف بجویند آنہا — چوں رزیدہ اند در رنگِ خدا

ہر کہ آید در نگاہِ حق پسند
مرحبا اَخ اُخ بداں طالع بلند

بے شمار اند عاملانِ سنگدل با جبر و جور — بے شمار اند قاتلان گردن زنانِ با فتور
بے شمار اند جادہائے دیں محبت بے شمار — جادہا ہم از عبادت در ریاضت بے شمار
ہر چہ خاطر خواہِ او باشد ہما نسبت بہ بہتریں
قائم و دائم خداوند بے نیاز و برتریں — نغمۂ عرفاں

اختیارِ کُل بہ مختارِ جہاں　　ہرچہ خواہد می شود دائم ہماں
طُرفۃ العینے بساز و ہدمِ آں　　کس نداند حدِّ بے حدّ ونشاں
(۱) در وجود آورد بے تکیہ نہاں　　چوں بفرماید شود آں ہم بباد
بستۂ فرمانِ او پست و بلند　　رنگ میگیرد بہ او باشد پسند

خود کُند بیند خودش کارِ عظیم
در ہمہ رِشتہ شُدہ ربِّ رحیم

گر خُدا خواہد نفر یابد قرار　　سنگ ہم گردد شناور تا کنارؔ
زندہ دارد بے نَفَس خواہد خُدا　　می کناند می پسندد گر شنا
(۲) گر خُدا خواہد بہ مُرتد بخششے　　رحمتش باشد دہد آسائشے
دو جہاں را مالکِ آزاد خود　　خود کند[۳] بازی بگردد شاد خود

می کُند ہرچہ پسندد خود خُدا
در جہاں تمثیلِ حق باشد کُجا

۱؎ قدیم است فانی نخواہد شدن　　جُز او زندگانی نہ خواہد شدن
۲؎ ہمہ در یکجا بیں یکی در ہمہ　　نگہ از تأمل فگن بر ہمہ
۳ زمان و مکان و دگر ہرچہ است ؛
بعد رنگ آں کس کہ ایں نقش است

ہشت بندِ یازدہم

شلوک ۔ کرن کارن پربھ ایک ہے دُوسر ناہیں کوئے
نانک تس بلہارنے، جل تھل مہی ال سوئے

ترجمۂ منظوم ۔ آں یگانہ صاحبِ با اختیار
دیگرے کس نیست ہرگز در شمار
نانکا قربانِ حق کہ او مُدام
بآب ودشت دبرزمین پرورگار

در ہشت بندِ ذیل گورو بابا ہمہ گیریٔ خدائے متعال راکہ صوفیانِ اسلام ہم بداں عقیدۂ ہمہ گیری قائل اند بیاں بمایند۔ وخام کاریٔ بندۂ نادان و بے خبر را بہ لاعلمی۔ جہالت منسوب سازند۔ ایثار۔ نذرِ نفس و قربانی را موجب حصولِ قربِ ربّانی می گویند۔

برنگِ آسیا سنگ ست احالِ جسمِ زارِ من بدستِ دیگرے افتادہ ام ناچار می گردم
عنانِ اختیارِ خویشتن دارم بدست او
بہ رفتارے کہ خواہد برہماں افتادمی گردم

نے توانائی بدستِ بندگاں — از ہمہ سرچشمہ بخشندہ ہماں
بندۂ بے چارۂ فرمان بر — می شود ہر چہ بخواہد داد گر
۵ گہ بلند و گاہے باشد در کمیں — گہ بخندد در خوشی گاہے حزیں
گہ خوشامد غیبتے گاہے چنیں — گہ پرد بر آسمان گہ بر زمیں

گہ بگردد عارفِ یزداں شناس
واصلِ ہر جاں خدائے ذی سپاس

دست افشانی کند گہ ضد نمط — دایماں گاہے او در خوابِ غلط
از غضب گاہے بہ طیشِ آتش فشاں — گہ بگردد خاکِ پائے مردماں
۶ گہ بگردد بادشاہ با ہوا — پُر خفت گاہے بگردد داد گدا
گہ بہ بدنامی شک در ہر نظر — گہ بگردد نیک نام باثر

در ہماں حالے کہ دارد آں خدا
از دمِ مرشد بگردد بر رضا

۱ گاہے چنیں است و گاہے چناں — کہ بر یک نمط می نہ باشد جہاں
۲ گہ درونِ عیش و عشرت گہ درونِ رنج و غم
گہ بہ صد نعمت غریق و گہ شیا بد ہم عضم

دستِ بندہ چیست؟ او چہ می تواں　　ہرچہ خواہد آں کیا باشد ہماں
می شدے بندہ را بودے اختیار　　آں شود ہرچہ کُند خود کردگار
(۳) بے خبر غلطاں بہ جنجالِ جہاں　　گر بدانستے گزیدے کے ازاں
در جہالت گم رہے ہر سُو دواں　　در پریشانی دَوَد گردِ جہاں

گر کند عارف کسے را کردگار
بس بدو بخشد خدا دارُالقرار

تا کسے در لحظۂ شاہِ جہاں　　چوں بہ لاچارے بگردد مہرباں
آں کسے از کس نباشد در نظر　　در دمی دہ سُو بگردد باظفر
(۴) ہر کرا از خود کند چوں بخششے　　نے کند مالک حسابِ آں کسے
جان و تن از مایۂ آں جانِ تواں　　نورِ او در ہر دلے گشتہ فراز

ایں ہمہ یکسر بہ تجویزِ خدا
می زیبد نانک بہ تحمیدِ خدا

۱؎ ہر کس نگاہِ تو افتد ہمانست　　ہماں جلوہ پردازِ کون و مکانست
۲؎ بیک رنگیش دیدہ ما وا کند　　بہر رنگ او را تماشا کند
۳؎ چوں خورشید کو نورِ ہر منزل است　　بداں گونہ او شمعِ ایں محفل است

نے توانائی بدستِ بندگاںؔ　　　از ہمہ سرچشمہ بخشندہ ہماں
بندۂ بے چارۂ فرمان بر　　　می شود ہرچہ بخواہد دادگر
۵ گہ بلند و گاہے باشد درکمیں　　　گہ بخندد در خوشی گاہے حزیں
گہ خوشامد غیبتے گاہے چنیںؔ　　　گہ بپرد بر آسماں گہ بر زمیں

گہ بگردد عارفِ یزداں شناس
واصلِ ہرجاں خدائے ذی سپاس

دست افشانی کند گہ صد نمط　　　دایباں گاہے او در خواب غلط
از غضب گاہے بہ طیش آتش فشاںؔ　　　گہ بگردد خاکِ پائے مردماں
۶ گہ بگردد بادشاہ با ہوا　　　پُر خفت گاہے بگردد داگدا
گہ بہ بدنامی شک درہر نظر　　　گہ بگردد نیک نامِ با اثر

در ہماں حالے کہ دارد آں خدا
از دمِ مرشد بگردد پُر رضا

۱؎ گاہے چنیں است و گاہے چناں　　　کہ ہر یک نمط ہی نہ باشد جہاں
۲؎ گہ دروںِ عیش و عشرت گہ درونِ رنج و غم
گہ بہ صد نعمت غریق و گہ نیابد ہم عشم

دستِ بندہ چیست؟ او چہ می تواں　　ہر چہ خواہد آں کیا باشد ہماں
می شدے بندہ را بودے اختیار　　آں شود ہر چہ کند خود کردگار
۳ بے خبر غلطاں بہ جنجالِ جہاں　　گر بدانستے گزیدے کے ازاں
در جہالت گم رہے ہر سُو دواں　　در پریشانی دَوَد گِردِ جہاں

گر کند عارف کسے را کردگار
بس بدو بخشد خدا دارالقرار

ناکسے در لحظۂ شاہِ جہاں　　چوں بہ لاچارے بگردد مہرباں
آں کسے از کس نبا شد در نظر　　در دمی دہ سُو بگردد باظفر
۴ ہر کرا از خود کند چوں بخششے　　نے کند مالک حسابِ آں کسے
جان و تن از مایۂ آں جانِ جاں　　نُورِ او در ہر دِلے گشتہ فراز

ایں ہمہ پیکر بہ تجویزِ خدا
می زیبد نانک بہ تحمیدِ خدا

ہر کس نگاہِ تو افتد ہما نست　　ہماں جلوہ پردازِ کون و مکانست
بیک رنگیش دیدہ ہا وا کنید　　بہر رنگ او را تماشا کنید
چوں خورشید کو نورِ ہر منزل است　　بداں گو نہ او شمع ایں محفل است

ہشت بندِ دوازدہم

شلوک۔ سکھی بسے مسکینیا آپ نوار تلے ؛
بڈے بڈے ہنکاریا نانک گربھ گلے

ترجمۂ منظوم۔ در جہاں کُل مردمِ مسکیں خوشا
در تواضع می زیند چوں خاکِ پا
وز کلاہہائے پُر از کبر و غرور
می گدازند در منیٔ پُر ہوا

در ہشت بندِ ذیل گورو بابا وضاحتِ تکبر بے جا و عاداتِ انکساری کردہ توضیحاتِ نتائجِ آں را می دہند۔

۱۔ تواضع کلیدِ درِ جنت است ؛ سرفرازی و جاہ را زینت است
تواضع بود حرمت افزائے تو ؛ کند در بہشتِ بریں جائے تو

۲۔ تکبر عزازیل را خوار کرد ؛ بزندانِ لعنت گرفتار کرد

۳۔ تکبر بود عادتِ جاہلاں
تکبر نیاید ز صاحب دلاں

فاضلے گہ باسخن ہائے ذہیں　　　گہ بگردد صاحبِ صومعہ نشیں
در زیارت گہ بہ رودے برکنار　　　گہ مجوّزِ عارفِ عرفاں شعار
(۷) گاہے پروانہ وگہ فیلِ دماں　　　در بدرگہ در تناسخ سرزناں
گاہ رقصد چوں کند بازیگری　　　دست افشاں از قضائے داوری

ہرچہ خواہد می شود دائم ہماں
نیست ہرگز دیگرے چوں آں منان

صحبتِ صالح کند چوں عاملے　　　باز گردد گے ہمی زاں منزلے
نور گردد در دلش جلوہ نما　　　آں چناں عامل نہ گردد بس فنا
(۸) جان و تن باشد دراں رنگِ رضا　　　دل بگردد مائلِ راہِ خدا
آب ریزد چوں بہ آبِ دجلۂ　　　نور ریزد در تو زائی جلوۂ

شد تردّد ختم، آمد ہم قرار
من فدا گردم بداں پروردگار

یک بود آلودہ بہ حرص و ہوا　　　دیگر از حرص و ہوا باشد جدا از خدا
۲ آں چہ یابی از کسے اندر جہاں　　　در حقیقت از خدائے خود بداں
۳ شکر بس دارد مقامِ ارجمند　　　در جزا او از ہمہ باشد بلند
۴ درگذر از جان و تن مال و منال　　　از خدا شو وز خدا یابی وصال

در تکبر صد کند کردار چوں ۔ ہیچ گردد سرگرانی ہم فزوں
در تکبر زُہد ہائے بے شمار ۔ گر بہشت و گہ جہنم بار بار
۳ دل نہ ترمد در او صد نعمت کشد ۔ کے قبولِ بارگاہش می شود
گر نکو کارے بخود گوید کسے ۔ بے رود نیکی بہ نزدِ او بسے

دل بگردد خاکِ پائے مردماں
نیک تعریفش کند سالم جہاں

تا بداند من توانم این و آں ۔ ہیچ آرامی نہ یابد دل دراں
تا بگوید من کنم ایں کارہا ۔ در جہنم غرق با کبر و ہوا
۴ دوست و دشمن بگیرد در شمار ۔ تا ہماں دم دل نگیرد گہ قرار
شدتِ اُلفت بدُنیا تا کند ۔ داد گر تادیب تا آں دم دہد

بندہا گسلد ہم از مہر و کرم
مخلصی از لطفِ حق آید بہم

طمع کامرانی سر بہ ناکامی کشد ۔ مردِ رہ خود را در نکو نامی کند (عطار)
ہر کہ دارد دانش و عقل و تمیز ۔ اہلِ علم و حلم را دارد عزیز (۲)
نیست مردی خویش را آراستن ۔ قصدِ جان کردن آنکہ او آراستن (۳)
خودستائی پیشۂ شیطاں بود ۔ ہر کہ خود رائی زند مرد آں بود (۴)

نگرانی را کہ کس دارد غرور — می فتد در قعرِ دوزخ او ضرور
آں کہ داند من جوانِ خوش گلم — می بگردد کرم گوہ بد رقم
(۱) گر کسے خود را بداند بختیار — در تناسخ می بگردد بار بار
از زمیں زر گر کند فخر و گماں — جاہل ست و کورِ بے دانش ہماں

گر تواضع را بکس بخشد منان
مخلصی و راحتِ ہر دو جہان

مال و زر یابد کند فخر و غرور — تے ولے خس ہم برد پیشِ حضور
چوں اُمید از لشکرے دارد دِگر — در دمے گردد فنا آں لشکرے
(۲) از ہمہ خود را بداند چوں قوی — می شود خاکے بہ یک دم آں غوی
از کسے پروہ نہ دارد پُر غرور — خوار گردد نزدِ داورا و ضرور

از دمِ مرشد رود کبر و گماں
ہم قبول او فتد بہ درگاہِ کلاں

عـ قوتِ نیکی نداری بد مکن — بر وجودِ خود ستم بے حد مکن (عطار)
عـ آں بود ابلہ ترین مردماں — کز پئے نفس و ہوا باشد دواں (ر)
عـ گر کند آہنگِ ظلمے پادشاہ — سود نکند مرد را گنج و سپاہ (//)
عـ بہ گفتارِ من گر نمائی عمل — بر آید دلِ تو ز بندِ خلل (گیتا)

خود خُدا شونده و خود بیند گو   خود ہماں ملصق درونِ خلقِ او
پہن گردانید خود را درجہاں[1]   خود خُدا مالک و خود ہم کاردان
(۷) سر بگیر دُ بے[2] خدا چیزے بگو؟   ہر کجا موجود ذاتِ پاکِ او
از فسونِ[3] خود بگردد خود بکار   در فزونش رنگ ہائے بے شمار

حق درونِ خلق و خلقت در خدا
کے شود گفتہ بہائے بے بہا؛

قائم و حق است با دارِ برین   از دمِ مُرشد یگاں داند ہمیں
خود خدا حق ست ازاں مخلوق ہا   ایں یگاں داند دریں منطوق ہا
(۸) خوب ہستی خوب با حسن و جمال   چہ شیریں ہستی جمیلِ بے مثال
پاک ہستی پاک از توہم کلام   ہر دلے شنود ز گوشِ جاں مُدام

پاک پاک و پاک پاکیزہ تریں
صادقاں دریادِ آں ربّ مہیں

---

[1] از خدا بوده ہمہ ایں بیخ و بُن   از ہمہ مالک و ہم خود کار کن
[2] کی تواند کرد چیزے بے خدا   حاظر و ناظر ہموں در ہر فضا
[3] بازیٔ خود را خورسش بازیگرے   منظرِ صد رنگ را کاری گرے

عفیف

چوں ہزار آرد بہ لک باشد دواں　　پس مئی اندازونہ گردد سیر زاں

می کند صد عیش با حرص و ہوا　　سیر نے گردد، دریں ذلت فنا

بے صبوری سیر کے گردد کسے　　بے حقیقت، لطفِ خواہشِ چوپانے (۵)

راحتے را الفتِ یزداں رہے　　گر بصد طالع شود حاصل گہے

خود خداوند ست مختار جہاں

وردِ کُن دائم ز ربّ مہرباں

عامل و ناظر فقط یک کردگار　　کے رسد بندۂ بے چارہ بکار

ہرچہ باشد در نگاہش می شود　　خود بخواہد خود براہش می شود

ہرچہ کردست ہم رضائے او دراں　　دور از مخلوق ہم، شامل بداں (۶)

دانا و بینا ممیز آں مشار　　واحدِ مطلق و الوانش ہزار

از عدم، مرگ و تردد برکنار

ہست قیوم و مدام و برقرار

---

۱ از قناعت ہر کرا نہ بود نشاں　　کے تونگر سازدش مالِ جہاں (عطار)

۲ صبر و علم و حلم تریاقِ دل اند　　حرص و بغض و کینہ زہرِ قاتل اند

۳ خانۂ دیں گردد آباد از ورع　　لیک می گردد خرابی از طمع

۴ مکن عمر ضائع بہ تحصیلِ مال　　کہ ہم رنجِ گوہر نہ باشد سفال (سعدی)

بدگوئے عارف بہ کسرِ زندگی — نے دہم مرگش بہ او بخشندگی
از کجا آید بہ غیبت راحتے — ہاں جہنم بر ملا در غیبتے
۳ چرک بر دانش شود از غیبتے — مُفتری را جائے ہم نے مدحتے
راندۂ درویش را کی جا دہد — ہم بخشش جائیکہ زاں غیبت زہد

باز گر درویش گردد مہرباں
می تواں ہم مُفتری یابد اماں

مُفتری را دہن گردد کج کلام — از کلاغے غار غار آید مدام
مفتری را ہم چو مارے زندگی — مثلِ دام و دد و کرم گندگی
۴ مفتری سوزد بداں حرص ہوا — می فریبد ہر کسے را با ریا
بد کنِ درویش بے نور و جلال — می بگردد او کمیں سفلہ مثال

جا نیابد ہیچ جائے مفتری
باز ہم عارف بہ خواہد بہتری

[1] تا توانی ہیچ کس را بد مگوے — پیشِ مردم عیبِ کس ہرگز مجوے
[2] پراگندہ گوئی مکن اختیار — نہ گردد پراگندہ گو نامدار
[3] بد کسے را بد بگفتن ہم بدست — زاں نظر پوشی خصالِ سرمدیست

ہشت بند سیزدہم

شلوک ۔ سنت سُرن جو جن پرے سو جن اُدھرن ہار
سنت کی نِندا نانکا بہُر بہُر اوتار

ترجمہ منظوم ۔ ہر کہ آید در پناہِ عارفاں
۱ مخلصی یا بد زجنجالِ جہاں
۲ غیبتِ عارف کسے کہ می کند
در تناسخ میرود گردش کناں

در ہشتِ بند ذیل گورو بابا صحبتِ عارفاں را درمانِ ہمہ مرض ہائے غفلت و عصیاں و خلافِ آں بدگوئی زماں را موجب قہرِ خدا و گردشِ تناسخ می گویند ۔

۱ حُبِّ درویشاں کلیدِ جنّت است
دشمنِ ایشاں سزائے لعنت است
۲ ہمنشینی جز بہ درویشاں مکن
تا توانی غیبتِ ایشاں مکن　　عطار

مُفتری ماند درونِ نیم راہ　　نے رسد بر منزلِ مقصودگہ
می بگردد در بدر در دشت ہا　　در بیاباں می رَمد راہِ خطا
مفتریٔ زاہداں را دل تہی　　لاشِ مُردہ بے نَفَس حِس بے بہی
5 مفتری را بیخ و بُن باشد کجا　　می خورد ہم خودثمر خود کِشتہ را
کس نہ گردد نگہبانِ مفتری
نا ہدے خواہد شود باز ہم بری
مُفتری ایں طور واویلہ کُند　　چوں بیرونِ آب ماہی می طپد
آں گرسنہ سیَر نے گردد گہے　　سیَر ہیزم نار را سازد گہے
6 مفتری تنہا درونِ روزگار　　کنجدِ خالی کہ چوں در کشت زار
مُرتدے گردد او از دینِ خدا　　چوں بگوید او مُدامًا افترا
غیبتے کارِ ش بود از ابتدا
می شود آنچہ زحق باشد رضا

مُفتری را خصلتے ست افترا　　گرچہ بد بیند بد و شاہ و گدا
پیشۂ ہر کس کہ باشد افترا
ہم بہ او لعنت و ہم قہرِ خدا
(عفیف)

مُفتری دائم درونِ اِنتشار　　نے بگیرد مُفتری جائے قرار
مُفتری باشد نہایت ناہنجار　　مفتری راندۂ آں پروردگار
۳ از صفاتِ کشوری گردد تہی　　پُرمرزیں مسکیں بگردد بے بہی
مُبتلا باشد بہ مرضِ افترا　　از خُدا او دائمًا باشد جُدا

غیبتِ درویش کارِ بدتریں
ہاں نجاتِ او بدستِ صالحیں

مُفتریِٔ زاہداں دائم پلید　　او نہ گردد گہ زکس یارِ مفید
مُفتریِٔ حق شناساں راسزا　　از ہمہ گردد درونِ راندہ ہا
۴ دائمًا باشد او در کبر و غرور　　مفتری باشد مُدامًا بے شعور
در تناسخ می بگردد ہر دمی　　راحتش تبدیل گردد در غمی

نیست جائے مفتری در ہیچ حال
ور پسندد زاہدش، یابد وصال

؎۱ ممکن غیبت کہ کارِ بدتریں است　　ازاں بدگوئے دائم ہم حزیں است
؎۲ آں کہ از وے ہست مردم را ضرر
درمیانِ خلق زو بنود بہتر
(عطار)

ہشت بند چہاردہم

شلوک تجو سیانپ سرجنو سمرو ہر ہر رائے
ایک آس ہر من رکھو نانک دوکھ بھرم بھو جائے

ترجمہ منظوم

از زرنگی درگذر اے ہوشمند
دردکن از یک حمید ارجمند
در دلت باشد امید از آں خدا
دور باشد شک شبہ بیم و گزند

درہشت بند ذیل گورو بابا ترکِ غرور و زیرکی را و اختیار امید بہ خدائے یگانہ را از فرائض بندہ گی شمردہ وضاحت آں می فرمانید۔
گناہست برآدمی ترکِ فرض ۔ کہ بر ذمہ اش است مانند قرض ۔ گیا
ز قید خودی ہر کہ وا رستہ است ۔ ز غیر خدا چشم خود بستہ است

مکن تکیہ بر ملک و جاہ و حشم
کہ پیش از تو بودست بعد از تو ہم
بجز تکیہ بر نام پروردگار
کہ باشی بھر کار زان کامگار — سعدی

مفتری گردد ہمیشہ زشت رو | ہست از درگاہِ رب مغلت ہو
دائماً محروم باشد مفتری | نے بدو مرگ و حیاتِ بہتری
۷ برنہ آید زو سگے بوبہ مراد | از جہاں آخر رود او نامراد
ہم نہ گردد گہ بہ غیبت سیر او | ایں روش باشد اگر تا دیر او

کس نتاند خط زدہ برکردہ اش
آں خدا تاند بدارد پردہ اش

آفریدہ ہر دلے آں کردگار | دائماً سجدہ بہ آں پروردگار
دائماً باشید در شکر و ثنا | ہر نفس باشید در وردِ خدا
۸ بازئ خود را کند خود کردگار | دیگرے آں کیست باشد در شما
وردِ ہم باشد چوں باشد مہرباں | طالعمند اند دائماً حق طالباں

می شود ہر چہ بہ فرمانِ خدا
می بگردد ہر چہ باشد ندرنا

باشش دور از خصلتِ غیبت پسر | ہر کہ بد گوید بیابد بد ثمر
اے پسر کم گرد گرد ایں خصال
از برائے اینکہ زشت اند ایں فعال

آں کساں دائم سعادتمند اند — منقبات حق کہ دائم می کنند

نامِ حق دا رند دائم بر زباں — ہم تونگر ہم غنی ہائے جہاں

(۳) ہر کرا نامِ کیا شد بر زباں — آں کسے را در جہاں آسودہ داں

یک یگانہ را شناسد کس اگر — دو جہاں را او بگردد باخبر

گر پسند آمد بدل نام و سپاس
آں کساں گشتند پس یزداں شناس

از دمِ مرشد بگردد خود شناس — گم شود از دل ہمہ عطش و ہراس

صحبتِ صالح و توصیف خدا — می رہانند خادمے از درد و داء

(۴) ہر کہ خواند دائما حمد و ثنا — با عیال ہم فارغ از رنج و عنا

آں کسے کہ بر یکی دارد امید — پس بداں کہ خجّتِ ساحش برید

آنکہ دارد وصلِ حق را اشتہاء
نزد او آید نہ گہ رنج و عناء

نماز از سرِ صدق برپائے دار — کہ حاصل کنی دولتِ پائیدار
اگر حق پرستی کنی اختیار — در اقلیم دولت شوی شہریار — سعدی
آں کسے کہ بر خدا دارد امید — ضربِ بد کن کے رسد تا آں عبید

عقیق

تکیہ آدم را باید ہیچ دان		از برائے دادنت حق مہرباں
بخشش آنکہ بسیار و سیر ہم		باز ناید تشنگی تا دیر ہم
(۱) می دہد مرگ و نگہدار د خدا		چیست دستِ بندگانِ بے نوا
در رضا کش استراحت واماں		نام او را دار دائم بر زباں

ورد کن ہاں ورد کن از یک خدا
ہیچ بندش گہ نہ آید ہیچ جا

اے دلم کن شکر و حمد کردگار		راستی را کن دلا ہم روزگار
بر زبانت آبِ حیواں نوشِ جاں		باش ہموارہ بہ تسکینِ رواں
(۲) چشم ببند رنگ ہائے کردگار		دوستِ صالح زدیگر بر کنار
پائے تاں بردار در راہِ خدا		شکر باشد موجبِ ردِّ خطا

دست و گوشِ تو بہ کارو ذکرِ او
باشد، و باشی بہ درگہ سرخرو

مکن تکیہ بر عمرِ ناپائیدار		مباش ایمن از بازیِ روزگار
اگر بندی از بہرِ طاعت میاں		کشاید درِ دولتِ جاوداں
اگر از شکرِ ایزد نہ بندی زباں
بدست آوری دولتِ جاوداں		شیخ سعدیؒ

حق شناساں اند ممدوحِ جہاں　　　ہم نجاتِ کل جہاں در پندِ شاں

خادم را می ستد سالم جہاں　　　خادمِ حق در عالم راحت رساں

7 مالک رحمت بجز دنیوش کند　　　ما خرو مرشد شگفتے می دہم

خدمتِ شاں می کند کس ارجمند　　　نعمتِ حق بر جہاں بخت بلند

هر که مددِ حق کند یابد قرار

آں کسے را در جہاں افضل شمار

هر چه ماند ہم بداند از قضا　　　دائماً باشد بہ نزدیکِ خدا

می شود ہر چه شود بے اختیار　　　بس شمار داں ہمہ از کردگار

8 ہر چه آید از خدا داند شیریں　　　بس خدا را می بداند بہترین

کس بہ سرچشمہ شود مائل چناں　　　می سزد او را خزینہ اماں

احترام خادم از مالک چناں

بس پیداں مالک و خادم یکساں

آنکہ نیکی می کند در حقِ ناس　　　بہترین مرداں او را شناس

یاد رکھ ہر کس کہ خود عالم داست　　　جنش و کار اش از بہرِ خدا است

آنکہ باشی ہمہ صفا باشد مدام

خلقِ خالق را کند ہم احترام

چوں شنید در دلِ کس نام رب — فارغ از ابائے بگردد مضطرب

چوں بگردد بر کسے رب مہرباں — خادمش از کس بگو تشد چناں

۵ می نماید اندیش در اصلِ رنگ — خلط در خلقت شدہ او بیرنگ

سلسلۂ فکر گردد کامیاب — از دم مرشد ہما آب و تاب

کشف گردد گر بہ بینی زنخ را

در کثافت ہم لطافت رونما

نے کسے زندہ نہ آرد مرگ تاز — ایں تماشہ جلوۂ آں جانواز

از ہمہ رفت و شد و ظاہر نہاں — شد بہ تابینِ خدا سالم جہاں

۶ از جمیع خلقتش ظاہر شود — صد طرح سازد و معدومش کند

گم شود گہ ے جلالِ لایزال — ضبط ماندہ کائناتے در مجال

بے حساب است رمزِ حق تجیدِ حق

لطفِ حق باشد شود تحمیدِ حق

تو اولی تو آخری تو باطنی تو ظاہری — تو قاصدی تو مقصدی تو ناظری تو منظری

اے کہ شاہِ دیارِ یکتائی — جلوہ گر گشتہ در من و مائی

زدہ ے وحد بکثرت آوردی — اے تو پنہا ز لب ہویدائی

دیدہ و نورِ دیدہ حیلہ توئی — از کہ بر قہ زدہ ئے یکتائی

ہرشکستگی ما پیوند دکر دگار — پرورش ہم می کند پروردگار
آنکہ دارد فکرِ حالِ ہر بشر — نیست از حالِ کسے ہم بے خبر
(۱) اے دلِ من آں کیارا یاد دار — قائم و دائم خدائے کردگار
کردۂ آدم نہ گہ بر سر رسد — گر کسے صد بار آں خواہش کند

کار تو بر سر رسد کے بے خدا
مغفرت باشد بہ یادِ کبریا

خوش گلے کے می فریبد ہر کرا — ہر دلے روشن ز انوارِ خدا
خود نمائی می کند منعم چرا — آں ہمہ دولت خدا دادہ ورا
(۲) گر شجاعت را کند کس دعویٰ — کے تواند بے خدا او تگ دوئے
گر بجود گوید کسے بخشندۂ — نزدِ خالق کودنے آں بندۂ

احمدِ دم مرشد رود کبر و خودی
ہم بباید تندرستی و بہی

بارِ ما و بودِ ما از دادِ تست — ہستیٔ ما جملہ از ایجادِ تست
ہیچ کس در ملکِ او بے امر او — در نہ افزاید سر یک تار مو
چرا می گدازی ز سودائے زر — چرا می کشی بارِ محنت چو خر
سعادت ز طاعت میسر شود — دل از نورِ طاعت منور شود

} سعدی

ہشت بندِ پانزدہم

شلوک:- سرب کلا بھرپور پربھ برتھا جانن ہار
جا کے سمرن ادھریئے نانک تس بلہار

ترجمہ منظوم
ہر ہنر آید ز ربِ دادگر،
او خبردارد ز حالِ ہر بشر
یادِ آنکہ می دہد راہِ نجات
من شوم قربانِ خالق سر بسر

آگہی:- در ہشت بندِ ذیل گورو بابا قدرتِ مطلق و علم الانتہائی قادر را بیان نمایند و بے چارہ گی بندہ را واضح سازند۔ نیز آنکہ تا معاونتِ آں معاونِ کل براتش نہ رسد، بندۂ ناتواں در ہیچ کارِ دنیا و عقبےٰ پیشرفت کردہ نمی تواند۔

نہ ہیچ برگ برنہ او فتد از درخت ✤ بے قضا و حکم آں سلطانِ بخت،
نہ شش جہت عالم ہمہ اکرام اوست ✤ ہر طرف کہ بنگری انعام اوست
اے کہ خاکِ شوزہ را تو جان کنی ✤ وے کہ نانِ مردہ را تو جان کنی
ما رو نہ گردانیم از فرمانِ تو،
کفر باشد غفلت از احسانِ تو، عطار

هر چه می خواهی بتو واصل شود — نزدِ درویشان به تو حاصل شود

دِل بده خرمال و از نخوت گذر — وزنِ آں ور دل ترا اندو برشمر

(۱) با عیفالکن سفر با مال ها — ترک کن دیگر همه جنجال ها

مرحبا گو ید ترا هر کس دراں — سرخ رو باشی بدر گاهِ منّاں

کس نگا نه می کند ایں روزگار

می شوم بر همچناں کس من نثار

آبِ زیرِ پائے درویشاں بنوش — وقف کن دل جاں به درویشاں بکوش

خاکِ پائے صالحاں بر تن بمال — کن فدا بر صالحاں هم جان و مال

(۲) می بیابد خدمتِ شاں بختور — نزدِ عارف کن سپاسِ دادگر

می نگاهدارند از عیب و زیاں — حمدِ یزداں آبِ حیواں نوشِ جاں

در پناهِ عارفاں چوں رفت کس

راحتِ جاوید را او برد و بس

ن۱ از هوا بگذر خدا را بنده شو ۔ زندگی می بایدت درویش نده شو
ن۲ گر همی خواهی نصیب از آخرت ۔ رو بدر کن جامه هائے فاخرت } عطار
ن۳ گر ترا عقل ست با دانش قریں ۔ باش درویش و به درویشاں نشیں

۵ دل به دلدار بده تا که تو دلدار شوی ۔ سر قدم ساز که در بهرهٔ آں باد شوی

سقفِ خانہ با چناں تکیہ ستون | ذاتِ مرشد تکیۂ دل ہم چناں
سنگ در کشتی شناور تا کنار | نزدِ مرشد مغفرت دائم شعار
(۳) نور افشاند بہ تاریکی چراغ | آں چناں دیدارِ مرشد با فراغ
در بیاباں راہ و رفتہ را نشاں | نزدِ مرشد نورِ یزداں آں چناں

پائے پاکِ مرشدم را خاکِ پا
بس مرا ہم کا ہم دل آمد بجا

تو چرا غوغۂ دلِ جاہل کنی | ہر چہ مقصود است ہماں حاصل کنی
رنج و راحت از عطائے خود شمار | یاد کن حق را و دیگر را گذار
(۴) شکر کن بر آں کہ آید از خدا | بے خبر گردی تو اے ناداں چرا
چیست آنکہ تو بخود آوردہ ئی | سانِ پروانہ او دل بردہ ئی

یاد کن در دل ز نامِ سرمدی
تا بہ حرمت نزدِ خالق پس روی

فیضانِ صحبتِ اولیاء کاملین یک دولتِ گرانمایہ و عزیز الوجودی باشد و
براں تکیہ باید کرد۔

ہر کہ خواہد ہم نشینی با خدا | گو نشیند در حضورِ اولیا
آنکہ با تو روزِ غم بود ست یار | روزِ شادی ہم بر [illegible]

(عطار)

بند شانزدہم

شلوک۔ روپ نہ ریکھ نہ رنگ کچھ۔ ترے گن تے پربھ بھن
تسے بجھائے نانکا۔ جس ہووے سو پرسن

ترجمہ منظوم

پاک از رنگ و اندام و خط و خال
ہم بری از سہ صفت آں بے مثال
منکشف گردد وجودش نانکا
مہرباں گردد اگر آں ذوالجلال

آگہی ۱۔ سہ صفت در سنسکر سہ گن ۔ رجوگن ۔ تموگن و ستوگن
رجوگن ۔ صفت غرور شاہانہ کہ دراں خواہش جنگ و جدل و غیرہ شامل است
تموگن ۔ صفت آتش غضب غصہ و تعجیل وغیرہ
ستوگن ۔ صفت صبر و تحمل برداشت و فکر سالم وغیرہ
۲ رجوگن تموگن ستوگن سہ گن ۔ ہمہ خلق زآنہا بود بے سخن
از یں ہر سہ گن جوگ سازد جدا ۔ کند جوگ واصل بذات خدا } گیتا
ستوگن بود خوئے اہل کمال ۔ کہ پابند زاں دولت بے زوال

ندارد مژہ چشم و ابرو سر — ولیکن ہمہ چیز دارد نظر
نہ گوش از بہر شنیدن بود — صدائے ہمہ عالمے بشنود

پس کند زندہ کہ باشد مردنی　　　ھم گرسنہ را دہد صد خوردنی

صد خزینہ می دہد از یک نظر　　　بندہ از مقسومِ خود یابد مگر

۷ مالک کل ہست مختارِ جہاں　　　ثانی اش بودہ نہ خواہد بود آں

وردِ نامش کن مدام ای داییاں　　　پاک شد از وردِ حق را کارداں

ہر کسے بخشش شود لطفِ لطیف

آنکسے از دل شود پاک و نظیف

بالیقیں آرد کسے ایمان را　　　یاد دارد ہر دمے یزدان را

مردِ حق معروف گردد در جہاں　　　در دلش از یک خدا باشد گماں

۸ پاک کارش پاک ہم باشد اساس　　　حق بدل باشد بہ دہن ہم سپاس

حق نظر گردد بگردد حق نظام　　　راست باشد کار ہائش در عوام

لامحدودے را چوں کس دید حق

وصل گشتہ آنکسے گردید حق

آفتاب از امرِ حق طباخ ماست　　　ابلہی باشد کہ گوید او خداست

گردن از حکمِ خدا ہیت برمتاب　　　تا نمانی روزِ محشر در عذاب

از خدائے خویشتن غافل مباش

غافلانہ در رہِ باطل مباش

بلنگ بازیچۂ بے حدّ ہُو ہم ملائک خستہ اند در جستجو
کئے ولادت از پدر داند پسر عالمے را شفتہ در تار آں پدر
(۳) ہر کرا بخشد ز علمِ عقلِ رساں می شود در وردِ حق چوں خاداں
چوں بہ سہ رنگی او سرگرداں کند در تناسخ ہم بہ صد دوراں کند
جائے او در ہر دلے پست و بلند
گر بداناند خدا دانا شوند

حق پدید آمد بصد رنگ و نمود البتہ گوناگوں از یک وجود
گوناگوں ظاہر شدہ او در جہاں آں خدائے لایزالِ بے نشاں
(۴) صد نمائش در دمی کردہ بپا نشر گشتہ در نظامش خود خدا
طرز ہائے گوناگوں در کارِ او قیمتش در دیدۂ مختارِ او
ہر دلے باشد مقامِ کبریا
زندگی آید ز وردِ آں خدا

آگہی ۔ سہ رنگی ۔ سہ صفتِ دنیوی ۔ مراد از دنیا ۔
نمبر۱ ۔ ہر آں کس کہ خواند عزیز است او است کہ از صاحبان تمیز است او ۔ گیتا
نمبر۲ ۔ کسے کو بداند کہ ہر جا خدا است ۔ ولیکن بہر رنگ و نمائش جدا است ۔
نمبر۳ ۔ پنتا ۔ بندہ شو با خدائے کریم + بغیر از کرم نیست رائے کریم ۔ گیتا

یاد کن دائم ز ربِ لایزال		در گذر از الفت و صحبتِ رجال
نیست چیزے یا کسے از حق جدا		از ہمہ ظاہر شود ذاتِ خدا
(۱) خود خدا داناست ہم بینا ہمان		گو د وژوف د د درسِ آں رازدان
ہست بے حد ایں خدا رخشندۂ		ہم لطیف و مہرباں بخشندۂ

من فدا بر پائے بندۂ منان
خواہش نانک ز دل بودہ چنان

آں مراد آور و ماویٔ امان		ہرچہ کردست می شد دست دائم ہمان
طرفۃ العینے بسازد و انہدام		از خدا داند نہ کس راز و مرام
(۲) ہر دمی ز و شادمانی و نشاط		نزدِ او شنوم کہ باشد ہر بساط
شہ بہ شاہاں جوگئے در جوگیان		خانہ دار و ہم فقیرِ زاہدان

حق شناساں شادماں در یادِ حق
کس نمی داند ز حدِ جادِ حق،

ع۱ ہمہ ہست از قدرتِ کردگار		نہ کارِ من و نیست ایں کار و بار
ع۲۔ ز ہر بندِ آزاد او ساز دست		ز ہر گونہ غم شاد او ساز دست
ع۳۔ یک سخن شد موجبِ ہر دو سرا		چوں بخواہد ہم کند بر ہم ورا

پندِ حق باشد کلامِ صالحاں　　زدلِ صادق نشیند حق ازاں
از تمیز حق بیابد ور کسے　　وردِ نام آرد نجات ہر کسے
خود خدا حق است وحق افریدگاں　　حدّو ازج آں بداند مہرباں ۷
کائنات ازکردۂ آں کردگار　　کس نہ تاند دیگرے آں راشمار
کردہ کے داند بہائے کردگار
از قضا آید ہمہ اندر شمار
ہر دمے خورسند ومسرورِ جا　　لذتے آمد شناسیدہ خدا
جذب گردد ہم بداں رنگِ خدا　　وز کلامِ مرشدے یا بدرخا
می رہاند وز ہمہ رنج وفغاں　　زو نجات آید بہ ہر کس درجہاں ۸
طالع مند خدمتگذار زاہداں　　خادمش در قربِ حق بے کراں
وصفِ حق خواند ہماں خدمتگزار
از دمِ مرشد ثمر آید ہزار

۱ پردۂ وہم رازوا برِ دار۔　بعد بی پردہ سرِ پنہاں بیں
۲ چشمِ ظاہر نمی تواند دید۔　حسنِ جاناں بدیدۂ جاں بیں
۳ بسر آمد خزانِ رنج وستم۔　عشرتِ فصل و نو بہار رسید
۴ روح را ہمدم وانیس آمد۔　قلب راٴونس و قرار رسید
آفلئے نوش

مخلوقاتش را بنامش تکیہ ئے　　ہاں بہرجزو نظامش تکیہ ئے

نامِ او تکیہ ہم از وید و پُراں　　غور و خوف و فکر و اندیشہ دراں

۵ نامِ او تکیہ ہم از ارض و سما　　تکیہ ئے از ہر وجودِ ما سوا

نامِ او تکیہ ئے ہر شہر و مقام　　گوش ہا را ہم رضا از لطفِ نام

لطفِ حق باشد شود وردِ صفات

منزلِ حیرت بیار دھم نجات

۶ حق وجودِ حق و حق ھم زو مکان　　حق ہماں خاوند ھم صدرِ جہاں

حق ہمہ کارش و حق ہم زو کلام　　در ہمہ[۲] خلط است آں صدرِ نظام

حق از او بخشش و ہم حق آفرید　　بیخ باشد[۳] حق بباید حق پدید

حق ہمہ کردار پاک آید ز پاک　　بر کسے بخشد بگردد ہوشناک

نامِ او حق است ھم راحت رساں

ہم یقینِ حق ز پیر مہرباں

ع۳ در ہمہ یکی و یکی در ہمہ - نگہ از تا تل فگن بر ہمہ

ع۱ سپردم بتو مایۂ خویش را - تو دانی حساب کم و بیش را　　شیخ سعدی

ع۲ مر توئی پروردگار انس و جاں - نیست مانند تو چیزے در جہاں بمعدن فیض

حق قدم وحق قدم بوس کیا — حق پرستی زاں بہر خادم عطا
حق ازو دیدار وہم بنیدہ حق — حق خدا را در شنا باشندہ حق
راستی آں حق وحق ہم راست باز — خود نکو کار سیت ہم خود نیک ساز
(١) ہم کلامش حق وحق خوانندہ اش — صورتش حق است حق بنیدہ اش

ہر نظیں حق است وہر چیز خدا
حق ہمانست دائماً بے انتہا

صاف باشد ہر کرا بر حق یقیں — کردگارِ خود شناسد[1] او ہمیں
ہر کرا آمد یقیں از یک خدا — اہلِ عرفاں در دلش گشتہ بپا
(٢) بے مہابت آں کسے باشد چنیں — یک شود با ملجائے خود را ستیں
جنس در عیشش[2] شود آمیختہ — کی تواں کردہ جدا آں ریختہ

می رسد بر رازدانائے یگاں[3]
بانشاں گردد چوں گردد بے نشاں

گیتا {
[1] کہ باقی ست ہر گز نہ گردد فنا۔ بود جلوہ اش جلوۂ کبریا
[2] ہر آں کس کہ باشد بیادش مدام۔ بہ بیداری و خواب شد ذکرِ نام
[3] مکیں ومکاں باہم آمیختند۔ غبارِ تعیش برانگیختند
[4] نہ بیند ربخ عالم آرائے او — بجز عارفِ غرق دریائے او
}

ہشت بند ہفدہم

شلوک۔ آد سچ جُگاد سچ ہے بھی سچ
نانک ہوسی بھی سچ

ترجمہ۔ از ازل قائم خدائے راست است
جُگ بدل شد ہم خدائے راست است
راست است ہم کردگارِ حق کنوں
تا ابد دائم خدائے راست است

آگہی۔ جُگ کہ مثل سال و قرن پیمانۂ وقت است (و آں از چند میلون سال میباشد) جگ ہا در شمار چہار اند ست جگ۔ دواپر۔ ترتیا و کل جُگ

از ازل حق بودہ است حق زمانِ ابتدا۔
ہم کنوں حق است نانک تا ابد باشد خدا　　نغمۂ عرفان

علیم و کریم و رحیم است او۔ جہاں حادث است و قدیم است او
(این زمانہ تقریباً برابر است کل جگ زمانۂ عناد نامیدہ شدہ) دیگراں گویند کہ زمانۂ مرد کامل آمدنی است کہ در آں انسان بر فطرت ظفر یاب خواہد شد

مور چہ گک را بدِ قوتِ چناں　　کہ کند ملیون ہا لشکر ازاں
چوں نگہدارد ز مرگش ہر کرا　　دستگیرش می شود در ہر کجا
(۵) جدّ و جہد صد نمط دارد بشر　　کل تدابیرش شود صرفِ نظر
کی تواند کُشت یا کردن رہا　　خلقتِ خود را نگہدارد خدا

تو چرا ہستی مشوش اے بشر
یاد کن از آں خدائے دادگر

دم بدم باشد زحق در صفات　　نوشِ جاں باشد ز نام آبِ حیات
گوہرِ نامش بدست آید اگر　　بر کسے دیگر نہ باشد گہ نظر
(۶) عشق و دولت حسن از نامِ خدا　　وصل و راحت ہم ز نامِ کبریا
مردمیکہ سیر انداز لطفِ نام　　جان و تن در ذکرِ ز بیند لا کلام

خویستن، خفتن، نشستن درہماں
خادمش مصروفِ خدمت دایماں

ع۱۔ ہر کرا بخشد توانائی خدا۔ رہنمائے خلق خود سازد ورا (عفیف)
ع۲۔ کی توانا را توانائی بیاں کردہ تواں۔ کی تواند تا بداند بخششِ حق را نشاں
ع۳۔ اوست سلکانے مسلّم مرد را۔ نیست کس را زہرۂ چوں و چرا　　نغمۂ عرفاں

بر رضا باشد چناں خدمتگذار　　در پرستش دائماً باشد تیار
خادمِ حق دائماً خوش اعتقاد　　با طہارت صاف باشد از نہاد
خادمش داند خدا را در کنار　　خادمِ حق دائماً در رنگِ یار
(۲) خادمِ حق را خدا پروردگار　　می نگہدارد ورا در ہر مدار

خادمے سازو شود حق مہرباں
خادمے را خاوندش ہم نگہباں

پردۂ ستار بر خدمتگذار　　می نگہدارد ورا در ہر مدار
خادمِ خود را بدارد سرفراز　　می بہ بخشد نامِ خود بربانیاز
(۳) می نگہدارد ورا با آبرو　　حدِ او را کی تباند جستجو
خادمِ حق را نتاند کس رسید　　از بلنداں ہم بلندتر حق مرید

ہر کرا داخل کند در خادماں
آنکسے در دہ جہت گردد عیاں

۱ امید ہر خادمے را مستعاں۔ اجر و مزدِ صائماں و قائماں
۲ گرچہ خادم عاصی و مفلس بود۔ بہتر از صد عابد و ممسک بود
۳ ہر کہ پیش صالحاں خدمت کند۔ ایزدش با دولت و حرمت کند　　عطار
۴ ہر کہ خادم شد جنانش میدہند۔ ہم ثوابِ غازیانش میدہند

ہشت بندِ ہجدہم

شلوک ستّ پُرکھ جن جانیا ستگورتِس کا ناؤ
تِس کے سنگ سکھ اُدھرے نانک ہرگن گاؤ

ترجمۂ منظوم
ذاتِ حق چوں برکسے شد آشکار
ہادیٔ برحق شدہ آنکس شمار
پس دردنِ صحبتش یابد نجات
کس کند شکر و ثنائے کردگار

آگہی ۔ دریں ہشت بند گورو بابا صفاتِ مرشد کامل را واضح سازند و آنکہ مریدانیکہ بہ ہدایتِ مرشدِ کامل رفتار نمایند از جمیع بلیّات نجات یابند۔
نا صحبتِ درویشاں کلیدِ جنت است ؛ دشمن ایسا سزائے لعنت است
نا اے پسر در صحبتِ مرداں درآئے ؛ تا نظر ہا یابی از فضلِ خدائے
نا ہر کہ پا اندر رہِ مرداں نہاد
کے رود ہرگز بہ دنبالِ مراد
(عطّار)

حمد و شکرش برزبانش دایماً　　خادمے را بخششے از مہرباں
ہر کہ وردش می کند از جان و دل　　با خدا باشد ہماں کس مستقل

۷ ہر چہ شد یا می شود زاں باخبر　　بر رضائے مالکش باشد اگر
علمتِ آنکس بگویم من چساں　　صفتش آرم چساں من بزباں

آنکہ باشند در حضورش ہر زماں[۱]
میشوند محسوب در دائم کا ملاں

صحبتِ شاں یا دلم کن اختیار　　جان و دل را ہم برایشاں کن نثار
حق خدا را چوں کہ دانستہ کسے　　نعمتے بخشید خالق بو بسے

۸ در پناہِ او ہم از آسائشے　　ہم ز دیدارش خطا را بخششے
زیرکی را اے دلم تو واگذار　　خدمتِ آں کس[۲] بجانِ خود سپار
زاں سبب از مرگ و پیدائش رہی
گر قدم جائے چناں در دل نہی

۱ چوں شوی دور از حضورِ اولیا　　در حقیقت گشتۂ دور از خدا
۲ گفت حق اندر سفر ہر جا روی　　باید اوّل طالبِ مردے شوی
۳ دست را مسپار جز در دستِ پیر　　حق شدست آں دستِ او را دستگیر

کار بند بر پندِ مرشد کس شود　　راز دانِ حق ہماں ازلبس شود
در دلش ہر دم جمالِ کردگار　　بر چناں مرشد بگردم من نثار
(۳) آں چناں مرشد دہد ہر نعمتے　　با خدا باشد کہ او ہر ساعتے
خود خدا در خادم و او در خُدا　　ذاتِ حق واحد دریں شک نارو ا

نے بدست آید بصد عقل و ذکا
مرشدِ کامل بہ بخت رہنما

ہم ز دیدارش شود ہر کس طہیر　　ہم قدم بوسئ او رسمِ زہیر
ہم بداں صحبت شود شکر و ثنا　　ہم رسائی زاں بدرگاہِ خُدا
(۶) اطمنانِ گوش از سخنانِ او　　صبر در دل از دلِ ستانِ او
مرشد کامل را ہم مخفی کلام　　در نگاہ آرد دہد راز و مرام

کے بہائے مرشدِ حق می شود
ملتفت گردد وصالِ حق دہد

۱؎ از دم مرشد رسم بارِسم و عرفانِ خدا　　از دم مرشد نماید جلوۂ حق ہر کجا نغزلی
۲؎ مرشدم روحم روانم من مرید مرشدم　　حلقۂ در گردنم بینم خرید مرشدم
غیرِ مرشد من ندانم محفلے یا معبدے
حق پرستم از دم او زاں رشید مرشدم (عفیف)

مرشدِ حق ہم نگہبانِ مرید　　　دائماً باشد مہربانِ مرید
از نجاست ہم نگہدارد ورا　　　زاں مریدش می کند وردِ خدا
(۱) می نماید فسخ بند ہائے مرید　　　اوراہم بطلان ز دل باید کشید
آں مریدِ مرشد از نام ارجمند　　　از دم مرشد ازو طالع بلند

ہم محافظ مرشدش در دوجہاں
می نوازد اورا چوں رُوحِ رواں

ہر کہ بدم رشد شود خدمتگذار　　　در بہ فرمائش شود از دل تیار
بر کسے گاہے نہ باشد خود فروش　　　یادِ حق ہم در دلش، باشد بہوش
(۲) دل دہد سوغات مرشد را اگر　　　می بگردد در مرادش با ظفر
در کند خدمت و باشد بیغرض　　　وصلِ حق یابد ہماں کس عوض

بر کسے رب مہرباں گردد اگر،
پندِ مرشد می بگیرد آں بشر،

نمبر۱ اے برادر باش در فرمانِ حق　؛　تا بیابی جنت در رضوانِ حق
نمبر۲ ہر کہ پا اندر رہ مرداں بہناد　؛　کے رود ہرگز بہ دنبالِ مراد
نمبر۳ خدمت حق طاعت و حمد و ثنا است　　وعظار
تا نہ پنداری کہ حق از من جدا است،

در تپش بادِ خنک یکدم وزید — زاں نشاط آمد و رنج و غم دوید
ہم برفت اندیشۂ مرگ و حیات — از دمِ مرشد کمال تر حیات
۷ رفت بیم و ترس و از خوف رہید — ہم زبونی ہا بگشتہ ناپدید
از کسے کہ خادمم شد دستگیر — نزدِ مرشد وِرد کردم از کبیر

شد تردد ختم، شد حاصل قرار
گوش کن از وصفِ حق آمرزگار

بے صفت گہ با صفت پروردگار — قادرِ مطلق جہاں را کردگار
خلق کردہ خود ہمہ زیر و زبر، — ازحِ کارِ خود بداند خود مگر،
۸ دیگرے کس نیست یا تاب و تواں — خود دررونِ خلق باشد بیگماں
در ہمہ شامل شدہ چوں پود و تار — اِنکشافِ آں لبس از مرشد شمار

آفریدہ آں ہمہ از قدرتش،
بارہا قرباں شوم بر قوتش،

۱۔ آگہی۔ خدائے کردگار از جمیع صفات بالاتر وزاں صفات را در آنجا گنجائش نے
وہم دارندۂ جمیع صفاتِ حمیدہ و ستودہ خودِ اوست۔

ہر چہ بینی در جہانِ بے بقا، — مور تا مار و ز مردم تا ہما
نیست یزداں آں و لے ہم دور نے — نیست خوشبو گل و لے بے گل جدا
عفیف

برز بانم صفاتش بے شمار　　خوب داند زاں فقط پروردگار

نے رسد بر گنجائش ایں حقیر　　برتر و تارس تصور نا پذیر

۵ بے عداوت خیر خواہ بے اشتہا　　کس نتاند تا بگوید زر و بہا

ہر دمی ساجد بدو زاہد ہزار　　از قدم جائش بدل دارند قرار

بار صد بر ہادی ام قربان شوم

یافتم ایں راز را از مرشدم

شربتِ عرفاں بیابد کس یگاں　　آبِ حیواں نوشِ منجی بیگماں

نے زوال آید بداں کس گاہے ہم　　در دلش نامِ خدائے ذی نعم

ہشت پہر نامِ یزداں برزباں　　پندِ حق گوید بروئے خاد ماں

دور باشد از ہمہ آلائش ہا　　در دلش قائم بگردد یک خدا

در شبِ دیجور روشن ایں چراغ

از عنا دہم دلا یابد فراغ

آگہی، خدائے کردگار از جمیع صفات بالاتر وزاں صفات را در گنجائش وہم دارندہ جمیع صفاتِ حمیدہ و ستودہ خود اوست.

ہر چہ بینی درجہانِ بے بقا ؛ مور تا مار و زم تا مرا
نیست یزداں ولے ہم در نے ؛ نیست خوشبو گل ولے نے ز جدا

ذکر کن در صحبتِ صاحبدلاں　　ذکرِ حق را تکیۂ جانت بداں
چارۂ ہر کار را نہ برکنار　　اُلفتِ حق در دلت نہ برقرار
(۱) چوں عنانِ کارہا در دستِ اوست　　گیر محکم جنس از دامانِ دوست
مالِ حق اندوز باشی بختور　　از دلِ صاحب دلاں ایں پند بر

در دل خود از اُمیدِ حق بدار
ہر مرض از جانِ تو گردد فرار

تو برائے زر دوی ہر چار سو　　اصلِ دولت می بیابی نزدِ ہو
توکہ خواہی را حقیقت باشد فزوں　　در وِلائے صحبتِ صالح سکوں
(۲) کارِ نیکت می دہد نامِ نکو　　شہرتے خواہی پناہِ حق برو
لے بہ صد چارہ رود گر لعنتے　　می رود آں از دوئے مدحتے

بہترین گنجینۂ معمور بہ حق
یاد کن حق را شوی منظورِ حق

۱ دست اگر داری بر و دامانِ خانان گیر　　سوئے اومی رو اگر یار سبر رفتار است
۲ قلب و جان از نامِ حق معمور کن　　نفسِ باطل را ازیں مقہور کن
۳ مداں گنجے بہ از گنجِ قناعت　　غنی حالست در ایں بضاعت

ہشت بندِ نوزدہم

شلوک۔ ساتھ نہ چالے بن بھجن بکھیا سگلی چھار
ہر ہر نام کما ونا نانک ایہہ دھن سار

ترجمہ منظوم۔ ہمرہِ تو نیست جز ذکرِ خدائے
خاک دانی سم آلودِ ما سوائے
کُن فراہم ذکرِ حق را دولتے
فی الحقیقت دولتِ بے انتہار

آگہی۔ در ہشت بندِ ذیل گورو بابا وسیلۂ نجات و توشۂ راہ آخرت ذکر واذکار خداوندی را می فرمایند وآں را دولتِ جاوید و دارائی فریدن گفتہ وآنکہ فراہمیٔ آں نزدِ صالحین وعرفائے راہِ خدا می شود کہ روحانیاں خزانہ دارانِ آں دولتِ سرمدی اند

علا دم بدم کن ذکرآں پروردگار　　دولتِ جاوید نامِ کردگار
ازسرت انداز بارِ فاخرت　　چوں سفر داری زراہِ آخرت
کن فراہم دولتِ جاوید را　　دولتِ نایابِ حق تحمید را

نے رود ہمراہِ تو گہ مال و زر　　پس چرا چسپاں شوی باں بیخبر
دولتِ تو زن پسر ہم خانداں[1]　　زاں ہمہ گو کیست از تو یارِ جاں

(۵) ایں نشاط و حشمت و فرماندہی　　زاں ہمہ گو از چہ رنگے می رہی
دارا بہ در بہ پشتِ اسپ و فیل　　ایں نمائش بے حقیقت در رحیل

ہر کہ آں دادست زو ہستی غوی
غافل از مالک پشیماں می شوی

پندِ مرشد گیر اے ناداں شفیق　　بے عبادت اکثرِ علما غریق
وِردِ حق کن اے دلِ غم خوارِ من　　پاک باشی در دل و از جان و تن

(۶) در تصور آر پائے پاکِ او　　گم ز صد دورانِ گردد اثمِ تو
یاد کن خود ہم دِگر را یاد دِہ　　از شنیدن گفتن و بودن بِرِہ

نامِ یزداں بہترینِ جنس ہا
بے ریا تو یاد کن دائم ورا

---

[1] خویش قوم و دوست آں ہم زن پسر　　کس نہ ہمرہ نیست راہِ آں سفر
[2] بے گنہ نہ گذشت بر ما ساعتے　　با حضورِ دل نہ کردم طاعتے
[3] بادشاہا جرم ما را در گذار　　ما گنہگاریم و تو آمرزگار
[4] سالہا در بندِ عصیاں گشتہ ایم　　آخر از کردہ پشیماں گشتہ ایم
(عطار)

کُن دِلت بیدار در ذکرِ خُدا　　　دل دود دہ سوا زاں آید بجا
ہیچ آسیبے نہ آید گہ بہ او　　　در دلِ ہر کس کہ باشد یادِ ہُو
(۳) "کل" زمانِ آتشیں بخیست نام　　　استراحت زاں بیادِ حق مدام
خوف راند و مُراد آرد بجا　　　ہم فروزاں روح در ذکرِ خدا

زاں بدل قائمُ جلالِ لایزال
می بُرد از بیخ و بُن مرگ و زوال

راست بازیچہ را حق کلام　　　خام گردد در تناسخ، مردِ خام
خادمی را از تناسخ مخلصی　　　با تواضع در پناہِ ایزدی
(۴) زندگانی را ثمر بر سر رسد　　　ذکرِ حق تکیۂ زبر سر رسد
نے بصد تدبیرِ غیرِ زاں رہد　　　صد صحیفہ ہم اگر از بر کنند

در عبادت با دلت باشی اگر
ہم بیابی پس مُرادِ دل ثمر

"آگنی کل" - پیمانۂ وقت چہار جگ یا یگ مروج اند کہ ہر جگ از چند ملیون سال گفتہ شدہ
ازاں جملہ فی زمانہ کل جگ می باشد و کل عنا درا گویند نیز آں را زمانۂ آتشیں گفتہ
شدہ نام خدا تابِ آں را زائل سازد و بہ باعثِ استراحت القلوب شود

ہشت بندِ بیستم

شلوک۔ پھُرت پھرت پربھ آئیا پریا تو سرنائے
نانک کی پربھ بینتی اپنی بھگتی لائے

ترجمہ۔ در بدر گشتم بتو پس آمدم
در پناہِ تو خدا بس آمدم
بنّدہ را در خدمتِ خود برگزیں
نزدِ تو مالک بدیں عرض آمدم

آگہی:۔ در ہشت بندِ ذیل گورو بابا از حالِ کسے کہ بعد از پشیمانی از گناہانِ خود بہ درِ دربارِ پروردگار تائب گشتہ عرضِ مغفرت را می نماید، می بیاند و آں کہ ایں مُرادِ بندہ ضرور قبول گردد۔

گشتہ گشتہ آمدم بر تو قدیر　　عرضِ بندہ ایں کہ در خدمت بگیر
از ہمہ در ہا گذشتہ ایں غریب　　بر درِ بارِ تو آمد یا حبیب
گر مرا گیری بخدمت حبّذا　　گر نوازی ہم بہ رحمت حبّذا

عفیف

زنگ و چرکِ دل رود از یادِ او　　　زہرِ دُنیا، خود پسندی گم بدو
باش بے غم، بارفاہ، در سکون　　　ہر نفس نامِ خُدا باشد درون
(۷) از ہمہ دانش دِلا تو در گذر　　　نزدِ زاہد رو بیابی حق ثمر
مایۂ حق آر کن سوداگری　　　حشمتِ گیتی واز درگہ بری

حق نظر آید درونِ ہر دِلے
بختور گردد چناں چوں کس ولے

وِرد کُن از یک واز یک کُن ثنا　　　کُن پرستش از یکی و زیک جا
ہم بخواں اوصافِ او بے انتہا　　　جان و تن شاغل بہ ذکرِ آں خدا
(۸) آں یگانہ لاشریک واحدیت　　　خلط گر دیدہ او در ہر شخصیت
از یکی آمد ہمہ عالم اُتم　　　در ثنائش مغفرت از اثم و ذم

جان و تن باشد رزیدہ در یکی
از دمِ مرشد یقین ہم بر یکی

۱؎ چوں دِلے ناپاک گردد از خطا　　　پاک گرداند ورا نامِ خدا (عفیف)
۲؎ نے بکار آید در انجا زیرکی ہا صد ہزار۔ (نغمۂ عرفان)
۳؎ غیرِ تو نیست تا ترا بیند
در حقیقت ترا تو بینائی

آرزوئے خادمش برسر رسید		چوں زمرشد عقل طبیب بر رسید
رحمتِ حق بر خدمش پائیدار		شاد گشتہ از خدا خدمت گذا
مخلصی یا بد بریدہ بند ما		مرگ و پیدائش وہم گم در دو دا
خواہشِ خادم برآمد ہم مراد		نزد یزداں روز و شب گردید شا

بندۂ خود را بجود دادہ وصال
محو گردد چوں بہ یادِ ذوالجلال

نے مشقت چوں تکلف نزدِ خدا		آں خدا باشد فراموشم چرا
آنکہ بخشید ست ہر فرمودگی		آنکہ زو آید بہ ہر کس زندگی
می نگہ دارد درونِ آتشے		کس یگاں داند ازیں ساں بخششے
می کشد آنکہ ازیں زہرِ خطا		پس بدوزد پارۂ دلہا

یاد دادہ ایں ہمہ مرشد مرا
پس ازاں من می کنم وِردِ خدا

۱ روح را ہمدم و انیس آمد		قلب را مونس و قرار رسید
۲ ہجرِ جاناں گذشت و وصل آمد		لیلِ ظلمت شد و نہار رسید
دریائے عنایتش ندارد پایاں		دانکے تو ش
در شکر زباں حاضر و دل ہم حیراں

ملتجی ام بر درِ تو یا خدا[۱] — بخششے کن، لطفِ کن برایں گدا
خاکِ پائے صالحان برمن گزار — ایں مرادِ من خداوندا برآر
(۱) تا کنم من در بیاں شکرِ خدا — ہر نفس باشم بہ یادِ کبریا
در عبادت بگزرد ہر صبح و شام — تا بہ وِردِ ایزدی باشم مدام

از یکی باشد پناہ و ہم ازار
اسمِ اعظم را پناہم بس مرا

در نگاہِ جانفزائش راحتے — می بیابد کس یگاں ایں شربتے
سیر گشتہ ہر کہ ایں شربت چشید — نے پریشانی بداں مردِ فرید
(۲) نوشِ جانِ او چناں شربِ ولا — اشتیاق آں از نزدِ اصفیا
دیگرے ماندہ رود برجا دِ حق — دل منور، دایماں در یادِ حق

یادِ حق باشد نصیبِ بختور
راحتے ہم از وِدادِ حق شمر

---

[۱] چوں خورشید کہ نور ہر منزل است — بداں گونہ او شمع ایں محفل ست دلکشا
[۲] یادِ حق باشد ہم از طالعِ فراز — راحتے باشد بیادِ کارساز (عفیفہ)

مالکِ بخشش رحیمِ بے کساں   دائماً لطف و کرم بر عابداں
بیکساں را مالک و پروردگار   بندہ را می پرورد در ہر دیار
(۷) از ازل تا ئم کفیل و کردگار   قدسیاں را تکیۂ جاں پائیدار
ہر کہ وِردِ او کند گردد طہیر   دل درونِ الفتِ ربِّ ظہیر
ما ہمہ ناپاک و دون و بے خبر
در پناہِ تو کیائے باظفر
ہم نجات و ہم جنت باشد ورا   لحظۂ گر کس نشیند در ثنا
حکمرانی صد رقم عظمت دراں   گر پسند د کس ثمر از لامکاں
(۸) از لباس و خوردنی و زہم طرب   آں کلامِ مرشدِ کامل سبب
استقامت دہ بہ نزدِ صالحاں
دِل منور استراحت را نشاں

۱؎ نداریم غیر از تو فریاد رس ÷ توئی عاصیاں را خطا بخش و بس
۲؎ نفس جز بہ شکر خدا بر میار ÷ کہ واجب بود شکرِ پروردگار
۳؎ نشاید سر از بندگی تافتن ÷ کہ دولت بہ طاعت تواں یافتن
۴؎ پرستندۂ آفرینندہ باش ÷ در ایوانِ طاعت نشینندہ باش
شیخ سعدی

کن چنیں کارہائے دلدارِ من　　مان دیگر رو بہ نزدِ ذو المنن

یاد کن در یادِ او[1] راحت بسے　　یاد کن خود ہم بگو با ہر کسے

(۵) در وِدادش می رسی تو بر کنار　　غیرِ وردش خاک گردد عاکساں

راحتے نزدِ خزینۂ سکوں　　ہر غریقے را ہم آرامِ فزوں

پس ہمہ رنج و محن گردد فنا

وِرد کن دائم ز وصفِ یک خدا

شد کشش، خواہش، وِلائے عشقے پدید　　در تن و جانم ز ذوقِ آں رسید

ہم سکوں در چشم از دیدارِ او[2]　　ہم شگفتِ دل بہ خدمتگارِ او

(۶) الفتِ حق در روانِ قدسیاں　　صحبتِ صالح بیابد کس یگاں

لطف کن و بخششے کن مہرباں　　از دمِ مرشد کنم وِردِ منان

نے تواں شد شکر و وصفِ او بیاں

[4] آنکہ خلط و ملط در سالمِ جہاں

---

۱ آزاد شد آں دل کہ گرفتارِ تو شد سرمست از ہوس کہ ہوادارِ تو شد آملنے توئی

۲ چشمِ عارف مست در دیدارِ او　　سیر گردد چشمِ خدمتگارِ او

۳ چوں انجا رسیدی رسیدی بکام　　کہ او جلوہ گر است در ہر کدام

۴ ہمہ در یکے و یکی در ہمہ ،　　نگہ از تاملِ ہمگِن بر ہمہ ، گیتا

در نظر بودہ نہ چوں کس بر تراب　　از کجا بودہ بگو جرم و ثواب
در تجرد چوں بخود بودہ خدا　　پس بہ کی جنگ و جدل بودہ کرا
(۱) در تصور بے رنگ و بے سان آںسہی　　پس نشاط و رنج گو بودہ بہ کی
خود خدا احد ز خود ظاہر بدہ　　پس بہ کی الفت و وسواس و شبہ

واجد بازی خودش بازیگرے
آفرینندہ نہ ھرگز دیگرے

چوں فقط بودہ ہمانا یک خدا　　کی بہ بندش بود کی بودہ رہا
بود واحد نارسا بے انتہا　　کی بہ فردوس و جہنم بود وا
(۲) چوں خلائے پاک بودہ در سکوں　　از کجا بودہ ہمہ مادی منوں
نور ربی چوں درخشاں و عیاں　　کی نمی ترسید و کی در ترس جا

بازیٔ خود را خودش ہم رازداں
مالکم باشد دور از فکر و گماں

ﷲ کس نمی داند ز راز ہائے منان　　واںکہ چہ بود ست پیش از ایں جہاں
ﷲ چیست توحید خدا آموختن　　عفیف
خویشتن را پیش واحد سوختن

ہشت بندِ بیست ویکم

شلوک۔ سرگُن نِرگُن نرنکار سُنّ سمادھی آپ
آپن کیا نانکا آپے ہی پربھ جاپ

ترجمہ منظوم۔ بانشاں بودہ خدا ہم بےنشاں
درچنیں حالے کہ ناید درگماں
آفریدہ زاں جہاں را نانکا
تا بیارد وِردِ خود را برزباں

آگہی۔ در ہشت بندِ ذیل گورو بابا حضوری درہمہ جا دریک زمانؒ صفت قادرِ مطلق را وضاحت می دہند واینکہ او در ہر کثیف ولطیف بہن گردیدہ ولے خود را چشمِ ظاہری درپردہ گذاشتہ است۔

دل اگر دانا بود اندر کنارش یار است　　چشم گر بینا بود در ہر طرف دیدار است (گویا)
ہرطرف دیدار ما دیدۂ بینا کجاست　　ہرطرف طور است ہر سو شعلۂ انوار است
ہماں جلوہ شد جلوہ گر در ہمہ　　ہماں نور تابش کند بر ہماں (رگیتا)

آگہی۔ سرگُن۔ مالکِ صفات۔ نِرگُن۔ ازصفات بالاتریں

بود شانش چوں بخود آراستہ   کی پسر مادر برادر خواستہ
کاسبِ کامل جدا بود ہر زماں   کے بہ بید و کتب بودہ ہم بیاں
۵ بے تغیر بود چوں حق در قرار   کے شگونِ نیک بد را انتکار
آنکہ نزدِ ہر کسے ست ہم بعید   کی شود مالک باشد کی مُرید

ہر کسے ماندہ درونِ حیرتے
خود خدا داند از و چہ صفتے

دُور از اِخفا ہم از حرج و فریب   کی بود گمرہ ز مایہ را نشیب
احترامِ خود خودش کردہ بجا   ۳ صفت گا ہے نہ نزدیکِ خدا
۶ چوں بہر جا آں خداوندِ وحید   مضطرب کی وکی باشد سعید
جائیکہ خود انکشافِ راز کرد   قاری و سامع را ہم بے ساز کرد

آں خدائے ارفع و بے انتہا
می بداند آں خدا از خود خدا

۱ نیست تغیر بذاتت اے صمد ٭   در ازل بودی و باشی تا ابد
۲ آں شہنشاہِ جہانِ اقتدار   خیمہ زد بر آستانِ بندگی
۳ نیست در توقیع امرش نکتہ   غیرِ تقریر و بیانِ بندگی
(آقائے نوشش)

چوں درونِ لابوده لایزال　　کے تولّد مرگ بوده یا زوال
نیک و بد باشد بدستِ ذوالجلال　　پس چرا باشد ز ترسِ ارتحال
(۴) آں یگانہ بے قیاس ہست تو　　پس فرشتہ ہا درونِ چہ حساب
دُور از ادراک و ژرف و نارسا　　پس کرا بندش و کی باشد رہا

با تعجب خود متعجّب ہم ہماں
رنگ و صورت خود وہم واحد ازاں

مالکِ کُل کائناتِ پرستنی　　تو چرا چرکی چہ داری شستنی
لاتعلق مستقل خود در محل　　کی بہ نخوت یا کرا بوده زلل،
(۶) چوں فقط بوده بخود مالکِ خدا　　پس کرا بوده دغا از کی خطا
چوں بہ نورِ خود منوّر ہر زماں　　پس گرسنہ سیر کی باشد دراں

کار فرما کارکن ہم کردگار
آفریننده را باشد کے شمار

نیست جز تو خالقِ ہر دو سرائے　　ذاتِ پاکِ تست بے چون و چرا
چوں بہ صحرا شدی بہ خلوت صرف　　عالم از شہر تست صحرائی،
در حجاب اند کہ ماندہٗ ہر گاه　　خود تماشہ و خود تماشائی،

ہشت بندِ بیست و دوئم

شلوک۔ جی جنت کے ٹھاکرا، آپے ورتن ہار
نانک ایکے پسریا، دو جا کہ درشٹار

ترجمہ منظوم۔ مالکِ انسان و حیوان دادگر
ہم کند داد و ستد با ہر بشر
پہن گردیدہ خود او در کائنات
کے نظر آید بداں جا کس دِگر

آگہی۔ در ہشت بندِ ذیل گورو بابا رشتۂ ہر ذی روح را راستا بہ خدا بیان می کنند و نیز اینکہ بے امرِ خدا برگے نہ جُنبد۔ مختارِ کل، قادرِ مطلق، در یک زماں موجود بہ ہمہ جا می باشد۔

۱۔ مالکِ کل جانداراں در ہمہ خود کارکن
پہن گردیدہ ہر جا خود خدا تا بیخ و بُن　　(ہم ترجمۂ شلوک)

۲۔ خدا با رہا کرد بنیادِ خلق ⁂ کہ او ہست مختارِ ایجادِ خلق (گتیا)
توانا و زور آور و برتر است　　محیطِ جہان و جہان پروراست

دَر وجود آورد چون این کائنات　　　شد ظہورش لبس بہ سہ گانہ صفات[1]
امتیازِ نیک و بد شد زاں دلا　　　ترسِ دوزخ، خواہشِ جنت دلا
(۷) زاں شدہ جنجالِ گیتی ہم بپا　　　کبرِ و اُلفت، شک ہراس و ہم ہوا
عزّت درنج دنشاط و ذِلّتے　　　برزباں آمد ثنا و صفتے

خود تماشہ کُن تماشہ ساز ہم
سلب شد، ماند یگانہ باز ہم

جائیکہ مرتاضِ حق، حق جلوہ گر　　　گسترد ہم کائناتے زاں ثمر
ہر دو جانب را فقط مالک خدا　　　از صفاتِ خود بداند کبریا
(۸) خود تماشہ گر تماشہ ساز ہم　　　خود نشاط و زندگی پرداز ہم
التفاتش موجبِ قربِ خدا　　　دیگرے را بازی ہائے ہر کجا

بے شمار و ژرف، بیحد، لاکلام
ہر چہ آید از خدا گوید غلام

۱؎ سہ صفت رجوگن۔ تموگن۔ ستوگن۔ کہ ہیچ کس ازاں مبرا نیست۔

۲؎ آفتاب آمد دلیلِ آفتاب :
گر دلیلت باید از وے رخ متاب

حاضر و ناظر بہر جا آں لطیف — بر سر ہر بندہ باشد ہم لطیف
باخبر از کار ہر کس آں خدا — عالم الغیب است موجود و بجا
۳ پرورد مخلوق را بر صد طریق — آفریدہ را نظر بر آں شفیق
می پسند د ہر کرا وصلش دہد — بندہ را باید ز وردِ حق کند

بایقیں از کس بہ حق باور شدہ
حق شناسے واصلِ داور شدہ

می پرستد آں یگانہ را مرید — نے رود خالی ازاں کس گر امید
خادمے را خدمتے واجب مدام — بر رضا قائم رسد او بر مرام
۴ نیست بالاتر ازیں فکر و خیال — دل شود مائل بسوئے ذوالجلال
آشتی و دشمنی کن بر کنار — می شوی بر پائے مرشد چوں نثار

راحت ایں ہم نشاطِ آں جہاں
می دہد مالک وصال خورد راں

نمبر ۱ غافل از یاد خود اے بے خبر ÷ چند باشی بے خبر چو گاؤ خر
نمبر ۲ شکرِ نعمت کن ازاں رب العباد ÷ داد بر تو آنچہ می بائیست داد — مثنوی
نمبر ۳ واجب است بر ما مدام ÷ واجبِ کل را سلام — عفیفت

خود می شنود خود بگوید کبریا — هست در یک رنگ و هم در رنگ ہا
چوں پسند دمی کند عالم بپا — لا کند در خود چو باشد زد و رضا
(۱) بے خدا صورت پذیرد کے تمام — کل جہاں را سفت در تارِ نظام
ہر کرا که خود بدا ناند خدا — می دہد از نامِ حق بخشش ورا

کشف گردد حق بدا نکس بے گماں
بس مظفر گشت آنکس در جہاں

ہم بہ دستش جاندارانِ جہاں — مہرباں بر مضطرباں بے کساں
چوں نگا ہدارد ضرر کے کس تواں — از نظر پر تد بود بس مرگ شاں
(۲) آں خدا ماندہ روی بر دیگراں — بر سرِ ہر کس خدائے مہرباں
آنکه در دستش کلیدِ جسم و جاں — ظاہر و باطن خدا را یک بداں

آں خزینۂ صفت بے انتہا
نیز باشد خادمے بر او فدا

---

۱ یار بین تو در ہر آئینه ❊ سوز و سازِ او ست در ہر ظنطنه
۲ بہرِ لقمہ اے سگِ مردار خو ❊ می دوی صحرا به صحرا کو بکو
۳ جز خدا کس نیست با تو مہرباں ❊ دل مدہ غیر از خداوندِ جہاں
۴ خوار می گردی ز بہرِ آب و ناں ❊ در پئے سگ تلبگے باشی رواں
مثنوی

گر گریزی از خدا جائیت کجا | بس رہانندہ را کن ذکر و ثنا
ور دِنا ترسندہ راند ترس و بیم | رستگاری ہم بہ لطفِ آں کریم
(۷) ہر کرا دارد نگاہ او بے غمی | راحتے در یادِ نامش ہر دمی
دُور ہرد و اضطراب و افتخار | غم نہ آید نزدِ حق خدمت گذار

مرشدِ کس چوں بسر باشد ملام
کار ہائش می رسند بر سر تمام

در نگاہِ مرشدم آبِ حیات | ہم بہ دیدارش نجاتِ کائنات
پائے او ہمچو ابو نازک حسین | طلعتِ دیدارِ او جلوہ گزیں
(۸) مرحبا خدمت اخ اخ خدمتگذار | محرمِ دل صدرِ مردم با وقار
دِل بہ پیوندِ خدا گردد نہال | نزدِ آں آید نہ دردِ ارتحال

ناجی یابد نجاتِ جاوداں
نزدِ مرشد کن ثنائے بے کراں

۱ ناگہ از گورت بر آید ایں صدا ٭ حسرتا و حسرتا و حسرتا
۲ کنی ذر بندگی و صال و گنج ٭ پس از مرگ آزاد باشی از رنج
زینہ زبان تر کن از شکرِ پروردگار ٭ خداوند را باشی خدمت گذار
(کنہیا لال ہندی)

شادمانی کن بہ نزد زاہداں کن ستائشِ خدیوِ مہرباں
شو بہ فکرِ جوہرِ نام و صفات زندگانی را ز غم دہی نجات
(۵) ذکرِ خالق بودہ است آبِ حیات نفسِ تاں را آں وسیلۂ نجات
ہشت پہر بر خدا باشد نظر از جہالت دور بر ظلمت ظفر
جا دہی ایں پند را در دل اگر
خواہشِ دل را ازاں یابی ثمر
این و آن ہر دو جہاں آری بکام نامِ یزداں گو بدل گیرد قیام
مرشدِ کامل را آں سالم کلام ہر کرا کہ دل نشین شد گشت تام
(۶) در تصور ہر دمے یادِ خدا دور دار دترسِ دل ہم درد و داغ
تاجرا کن راستی سوداگری آں قناعت ہم بہ درگہ می بری
بریگانہ گر ہی تکیہ ز دل
در تناسخ گہ نہ باشی مضمحل

نمبر۱ الحذر از حبِ دنیا الحذر ÷ بہرِ نان و زر مخور خونِ جگر
نمبر۲ - ہوش در دم دار اے مردِ خدا ÷ یک نفس یکدم مباشی از حق جدا
نمبر۳ یکقدم باشد حریمِ دوست بس ÷ چند گردی بے خبر اے بوالہوس
(علیشاہ قلندر)

جلوہ گر شد شد بہ مرشد اقتراب   نام رب شیریں شدہ نزدِ صحاب
عالمِ سالم درونِ یک وجود   رنگہائے گوناگوں را وانمود
١ نوخزینہ ہم درونِ فیضِ نام   شد درونِ جسمِ انسانش قیام
طنطنۂ سازِ ربّی در بدن   بس تعجت اینکہ ناید در سخن

جلوہ اش ظاہر بہ یک لطفِ نظر
ہر کسے باشد بگردد با خبر

ظاہر و باطن ہماں بے انتہا   ہر دلے جلوہ گرِ شانِ خدا
بر زمین، ہم زیر عرش و بر آسماں   در ہمہ جائے ہماں روزی رساں
٢ ہم بہ بیشہ کوہ و کہ بس یک خدا   صورتے گیرد کہ باشد زور رضا
ہم بر آب و باد و آتش درمیاں   چار کنج و دہ طرف باشد ہماں

نیست جائے ہم بدون کردگار
از دم مرشد بدل باشد قرار

---

١ ہر کہ عارف شد خدائے خویش را ÷ در فنا بیند بقائے خویش را
٢ تو نئی جسمِ عالم تو ئی جانِ خلق ÷ تو ئی کفر و مستی و ایمانِ خلق
٣ ہر کرا بر خلق بخشائش بود ÷ آبروئے او در افزائش بود

ہشت بند بیست و سوم

شلوک۔ گیان انجن گور دیا اگیان اندھیر بناس،
ہر کرپا تے سنت بھیٹیا نانک من پرگاس

ترجمہ منظوم۔ سرمۂ عرفاں بمن داده کیا
ہم جہالت داج برداں توتیا
یافتم مرشد چناں از لطفِ رب
در دلم گردید زاں نورے بپا

آگہی۔ در ہشت بندِ ذیل گورو بابا بیانِ عرفانِ حق را وضاحت می کنند و علاوہ بریں از ما فی ما، مجذوبیت بہ حق و تمیز و حالت و دیگر منازلِ تصوف را ہم بیاں می نمایند

راگر نہ بخشی دولتِ ایمان بخش، ✤ ہم بہ چشم سرمۂ عرفان بخش
دہ مرا تو زیورِ علم و تمیز، ✤ عقلِ سالم بر دلِ نادان بخش
دہ مرا یک خامۂ گوہر فشاں، ✤ قوتِ تحریرِ بے پایان بخش
دست را دہ قوتِ جود و سخا ✤ بر یتیمے قلبِ مہربان بخش
لطف کن دہ خدمتِ خلقِ خدا ✤ خدمتِ مرشد را ہم برآں بخش
من گدا اگرام عفیفِ بے نوا، ✤ بس نجاتِ از غربت و نسیان بخش
ہم بہ صالحاں مرا دو چار ساز ✤ یا خدا از خدا را ماں جاں بخش

حق خدا داجد و حق موجود زاں آفریدۂ خدا ہر دو جہاں
گر بخواہد گسترد عالم مزید در بخواہد از جہاں گردد فرید
۵ ہنرہائش کس نمی تاند شمار ہر کرا خواہد بیارد در کنار
کی بہ نزدیکش وکی بود ست دو ہر وجودے آں خدا رایک ظہور

ہر کسے بخشید چوں حسنِ امتیاز
منکشف گردد بد و رازِ فراز

صد وجود و یک دراں رُوحِ رواں چشم صد و یک خدا بندہ زاں
ہر دو عالم در وجودِ آشنا از دروں شنود برآید زد ثنا
۶ ہست یک بازیچۂ مرگ وحیات بستۂ فرمانِ حق کل کائنات
خود درونِ آں وہم از آں جدا ہر چہ شنوم می بیاید از خدا

از رضائش زندگانی وممات
می دہد ہر کس کہ می خواہد نجات

۱ما از خدا بودہ ہمہ ایں بیخ و بن ÷ از ہمہ مالک وہم خود کار کن
۲ما کی تواند کرد چیزے بے خدا ÷ حاضر و ناظر ہموں در ہر قضا۔
۳ما بازئ خود خودش بازی گرے ÷ منظرِ صد رنگ را کاری گرے

نورِ او در ماه و مهر و اختران[1] — توره اش هم در کتب وید و پران

هم کلامش بر زبانِ هر کسے — پاک از لغزش بداند گر کسے

(۲۰) بازیِ اش باز و نمود بیند خدا — کے شود ازجِ هنر از بے بها

در حقیقت نورِ او در نور ما — تار و پو دست خود خدا در هر بنا

از دمِ مرشد شود وسواس دُور

هم یقیں از دل بیاید در حضور

قدسیاں را در نگه هر سُو خدا — حق پرست[2] ایماندارِ با صفا

می نماید هر سخن در گوش نیک — می شود برا و بهر جائے لبیک

(۲۶) هر که دانسته چناں گردد چنیں — بر زباں هر کلمهٔ شانِ راستین

هر چه آید می خوش آید در خصوص — چوں بیاید از خداوندِ قدوس

[3] ظاهر و باطن بهر جا آں خُدا

از دمِ دیدار باشم من فدا

---

[1] بهر جا بود جلوهٔ شانِ تو ❖ جهانست قربانِ هر آنِ تو

[2] به لطفِ تو دیدم جهاں در جهاں ❖ بمی گشت اسرارِ مخفی عیاں

[3] که نامد ثنائے تو از هیچکس ❖ ثنائے تو باشد ثنائے تو بس

ہشت بندِ بیست وچہارم

شلوک ۔ پُورا پربھ آرادھیا پُورا جا کا ناؤں ،
نانک پورا پائیا پُورے کے گُن گاؤ

ترجمہ منظوم

وِردکردیم از خدائے ذی کمال
نامِ آنکہ اکمل وہم لایزال ،
دائماً باشیم در وِردِ خدا
از طفیلش قلب را نورِ جلال

آگہی :۔ دریں ہشت بندِ آخریں گورو بابا اِتمامِ صحیفہ را آپندِ صفت و ثنا و گذشت از طمع ۔ اختیار کردن تواضع خدمتِ مرشد پناہِ صالحاں و دیگر وظائفِ انسانی را وضاحت می کنند ۔

ز۱ ہر آں کس کہ باشد بیادش مدام ❖ بہ بیداری و خواب در ذکرِ نام
نہ تنہا نیابد بیابد نجات ❖ بہ تاثیرِ ذکرش بود محوِ ذات
ز۲ واجب است بر ما مدام ❖ واجبِ کل را سلام
باید است حمد و ثنا ❖ از خداوندِ ثنا
ز۳ وردِ نامِ حق کنم من دم بدم ❖ رنج و رنجوری کنم از تن قلم

حقیقتاً　عقیق　شلوک اول

کے آں بد باشد کہ آید از خدا　　　کی توانستہ بگو تر و ما سوا

خود نکو ہم کردہ اش باشد نکو　　　زاں خبر دار دکہ می باشد درو

۷ خود خدا قائم شد قائم تکیہ دار　　　ہست پیوند خدا با پود و تار

رسم و عقدِ او بداند کی مگر　　　دیگرے کی ہست زو دار دخبر

ہرچہ کردست آں پسندیدہ ہماں

نزدِ مرشد نانک ہم دیدہ ہماں

بر حقیقت آشنا آسائشے　　　وصلِ حق باشد بد انکس بخششے

ہم نجیب و ہم غنی ہم محترم　　　زندہ مخلص می بگردد مرتسم

۸ مرحبا خادم بیاید در حیات　　　از طفیلِ او جہاں یابد نجات

حبذا از آمدِ مردِ خدا　　　نزدِ او آید بدل یاد و ثنا

نزدِ او باشد نجاتے مستدام

میدہم بر آں چناں منجی سلام

سلہ بزی بے نیاز از تو شاد باش ＊ ز مدح و ذم خلق آزاد باش
سلہ بیاد باش و آزادگی پیشہ کن　　　(گیتا)
دلِ خویش خالی ز اندیشہ کن

ذاتِ عارف نغمۂ ارفع صفا　　　گوہر و یاقوت و لعلِ بے بہا
کس کہ شنود با عمل یابد نجات　　　از خودش و دیگراں را ہم ثبات

(۳) نزدِ اکمل کامرانش زندگی　　　گر نشیند در دلِ کس بندگی
مرحبا و مرحبا بانگِ غمیر　　　ایں صدائے خوش رسد رب نظیر

نورِ یزداں بر جبینِ عارفاں
ہم نجاتِ ہر کسے در نزدِ شاں

حافظے دیدم و دیدم در پناہ　　　یافتم من ملتجا لطفِ نگاہ
پاک از کینہ بگشتم خاک ساں　　　آبِ حیواں یافتم از مہرباں

(۴) مرشدِ من گشت بر من مہرباں　　　خدمتِ ایں کمترین شد کامراں
از ہمہ جنجالِ دنیا بر کشید　　　نامِ یزداں بر زبانم در رسید
ہم نوازش کرد و ہم رحمت نمید　　　بارِ زحمتم ہم بہ درگاہش رسید

نمبر ۱　قربِ حق باشد مراد عارفاں ؛ در وصالِ شاں بہ ہر طالب اماں

نمبر ۲　چوں شوی دور از حضورِ اولیا ؛ در حقیقت گشتۂ دور از خدا
نمبر ۳　مرشدم روحِ روانم من مریدِ مرشدم ؛ حلقۂ در گردنم بیعِ خریدِ مرشدم
غیرِ مرشد من ندانم مخلصے یا معبدے ؛ از دمِ او حق پرستم نالۂ مرشدم

عفیف

مرشدِ کامل را بشنو پند ہا | در تصور آر ربِ کبریا
ہر نفس کن وردِ آں پروردگار | از درونِ دل اندیشہ ہا بر آر
(۱) درگذر از خواہشِ ناپائیدار | خاکِ پائے قدسیاں در دست آر
عجز کن شو دور از کبر و غرور | نزدِ عارف بحرِ آتش کن عبور

کن فراہم دولتِ حق را انبار
ہر دمی از مرشدت شکرت گذار

نزدِ مرشد یاد کن ربِ منان | در قرارِ دل بگردی شادمان
از جہنم می رہی یابی نجات | نوشِ جانت شربتِ آبِ حیات
(۲) در تصور آر آں ذاتِ کبریا | یک خدا با گوناگونِ رنگ ہا
تکیۂ ہر بیکس و روزی رساں | غم ربائے اکمل و آں مہرباں

ورد کن نامِ خدا را بار بار
نانکا تا زندگی یابد قرار

نز۱ ہر کہ باشد در پناہِ یک خدا ❖ از کجا آید بدو رنج و عنا
نز۲ تکبر عزازیل را خوار کرد ❖ بہ زندانِ لعنت گرفتار کرد (سعدی)
نز۳ چیست آخر در جہاں آبِ حیات | غیر از نامِ کبریائے با صفات

عفیف

زیں خزینۂ حق بدل دارد اگر   می بگردد ہر زماں او باظفر
نغمۂ اوصافِ حق ست ایں کلام   ہر کتاب و وید گوید ہم زنام
(۷) جوہرِ ادیانِ کل نامِ خدا   مسکنِ آں در قلوبِ اصفیا
صحبتِ عارف ببخشد ہر خطا   ہم ز عزرائیل باشد او رہا

گر بہ مقسومش نوشتہ کبریا
می بیاید در پناہِ اصفیا

شنود و دارد بدل کس یادِ اُ   دم بدم آرد خدا را ہم بیاد
از وجود و از عدم بے غم شود   زندگانی اش بہ مقصد می رسد
(۸) شہرتِ اقدس ازاں شیریں کلام   نام واحد در دلش تسکیں مدام
گم شود زو ترس و بیم و درد و داغ   پاک کردارش و نامش باصفا

از ہمہ بالاتریں شہرت و نام،
آں اوصاف سکھمنی باشد تمام

آگہی:- در آداخر مثنوی ہم بخیال فرمودہ شد۔
نزا مثنوی را ہر کہ خواند صبح و شام ٭ آتشِ دوزخ برو گردد حرام
نزا میسر حکمت پیش او روشن شود ٭ صاحبِ سکرش فنائے تن شود

شکرِ یزداں دمبدم کن یا الیف . با ہمہ برجستگی فکرِ لطیف

شکر منی اوصافِ حق او صفاتِ نام ہر کرا در دل رسد گنجِ دوام

5 می برآید آں کسے را ہر مراد در جہاں معروف آں مسیدِ ہاد

از ہمہ باشد بلند تر جائے او در تناسخ گہ نہ آید پائے او

ہم بہ عرفاں می بگردد بہرہ مند
ہر کسے گردد چناں طالع بلند

شادمانی، بے غمی، تسکینِ قرار دانش و عرفانِ کرامت اقتدار

علم، زہد، جوگ ہم ذکرِ خدا علمِ عرفانِ رفیع غسلِ صفا

6 ہم مرادِ دل وہم نعمتِ چہار شاملِ خلقت ز دنیا بر کنار

ہم حسین وزیر کے آں باتمیز زو مساواتِ نظر بر چہ و چیز

ایں ثمر از آں چناں مردِ خدا
ہر کسے شنود ز مرشد پند را

---

۱ شکر بس دارد مقامِ ارجمند ❖ درجۂ او از ہمہ باشد بلند
۲ ہر کہ سازد در جہاں شکرِ نعیم ❖ نعمتش افزوں کند ربِّ کریم
۳ نعمتش بر بندگان بسیار داں ❖ در دنیا بدیہیچ کس برعقدِ آں

اغلاط نامه خوانندهٔ محترم! - کتاب در تعجیل به چاپ رسیده و نیز کاتب فارسی دان نبوده اغلاط نامه حاضر خدمت می سازیم در طبع دوم چاپ بهتر بدست خواهد آمد

سطر/صفحه	غلط الفاظ	درست	سطر/صفحه	غلط الفاظ	درست
۵/۱۳	مستوی	منزوی	۴۴/۱۵	رته	ازه
۱۱/۱۴	دد دام	دد و دام	۴۷/۲	تهی	نهی
۱۲/۹	سمت	سمتِ	۴۸/۱۶	داد بهر تو	داد بر تو
۱۵/۹	بد دو	به دو	۴۹/۹	حولش	خولیش
۱۵/۱۷	و دیگر	و به دیگر	۵۰/۴	ستا	ستنا
۱۶/۷	مانکی	نانکی	۵۰/۱۵	دست	درست
۱۷/۵	پنج بیست	پنج بیت	۵۱/۲	اے	ای
۱۷/۱۲	مختصر نکی	مختصر یکه	۵۲/۸	ایں هخت بند	در یں هشت بند
۱۸/۱۵	حمد	حسد	۵۲/۹	صلاکت	هلاکت
۲۱/۵	تانیم	تانیم	۵۲/۱۲	عشق خدا	عشقِ خدا را
۲۱/۱۷	صاحبان عرض	صاحبانِ عرض	۵۵/۱۶	تا نه دهی	تا نه دهی تو
۲۲/۱۰	بیدس	بدیں	۵۶/۲	هروے	پروہے
۲۵/۲	واحدِ	وحدت	۶۷/۲	پیکھے	پیچھے
۳۲/۷	شخص دقیع	شخصِ وقیع	۷۷/۳	استست	استقت
۳۵/۸	سنجی	سخی	۷۷/۸	گوناگوئی	گوناگونی
۳۶/۸	بابا نانک	بابا گوردار جی	۷۸/۱	پرتش	پرستش
۳۹/۷	سیر سانزد	سیر ساند	۷۸/۱۵	بے دریان	بے شمار شد دریان
۴۲/۸	کنش	کیفی	۹۲/۴	منجس	تجس

دعائے تکمیلِ کتاب

شکر صد شکر ست کار آمد بجا ۔ از طفیل لطفِ تو ربِ سما!
تو کشادی عقدۂ سربستہ را مشکلے حل کردہ ئی مشکل کشا!
ورنہ زیں کارے کجا و من کجا کہ کجا و چوں منِ کو کن کجا
زیں چنیں کارِ صفائے بے بہا از گنہگارے جہولِ ناسزا
ہر معمّہ را کنی حل کبریا
ملیست آں کارِ عفیفِ پُر خطا

کتاب ہذا از جانب N. S. Afeef
بخدمت اشرف دانشمند محترم آقائے Sec. C. A Mr. Rahman
باکمالِ خلوص تقویم نمودہ می شود

کتاب طلب نمائید از ، ہرندر سنگھ عفیف زادہ معرفت (۱)
شرومنی گوردوارہ پربندھک کمیٹی امرتسر (۲) معرفت ۲۶/۲۸
ویسٹ پٹیل نگر دہلی ۔

بہ اہتمام شری شو نارائن گپتا جنرل مینجر۔ درچاپ خانۂ دہلی پرنٹنگ ورکس بہ چاپ رسیدہ

۹۶/۸	در وروخدا	در وِردِ خدا	۱۲۱/۱۶	حدا	جدا
۱۰۲/۲	خادم را	خادمِ حق را	۱۲۲/۷	وزیک جا	وزیک رجا
۱۰۳/۱	بہرشکستگی	ہر شکستہ گی	۱۲۳/۱	شد شد	شد چوں
۱۰۵/۹	نزدعارف	نزدِ عارف	۱۲۳/۹	کوہ وکہ	کوہ وکہ
۱۰۷/۸	درسنسکر	درسنسکرت	۱۲۳/۱۰	چارنخ	چارکنج
۱۰۷/۱۰	بعمیل	تعمیل	۱۲۵/۵	ہرکسے بخشید	برکسے بخشد
۱۱۱/۳	حدوازِج	حدوارِج	۱۲۵/۶	رازِ خزاز	رازِ فراز
۱۱۱/۸	یابدغا	یا بد رغا	۱۲۵/۱۵	خود خودش	خود را خودش
۱۱۱/۱۵	نزد بہار	نو بہار	۱۲۷/۶	قلب زا	قلب را
۱۱۵/۱۵	سلکانے	سلطانے	۱۲۸/۹	درنصور	درتصور
۱۱۶/۳	یاخبر	زباخبر	۱۲۸/۱۵	کبریائے	کبیائے
۱۱۶/۶	دردائم	دائم	۱۵۰/۷	عرفان کرامت	عرفاں کرامت
۱۱۶/۱۲	تہی	ہنی	۱۵۰/۸	غسل صفا	غسلِ صفا
۱۱۷/۲	سکاتاؤ	تسکاتاؤ	۱۵۱/۱۳	مرمودہ شد	فرمودہ شدہ
۱۱۷/۱۰	دشمن الیسا	دشمنِ الشیاں	۱۵۲/۱۰	تقویم	تقدیم
۱۱۸/۷	ہرکہ بدم شد	ہر کہ برمرشد			
۱۱۸/۱۲	جبت در	جنت و			
۱۱۹/۷	ہم زدیداش	ہم ردیدارش			
۱۱۹/۱۳	رواج	روحِ			
۱۲۰/۱۵	مارو زدم تامرا	مارو مردم تامرا			
۱۲۰/۱۶	یزداں دے	یزداں آں دے			